

บทกลอนผญาของอีสานในบริบทสังคมอีสาน

ความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับบริบทสังคมอีสาน และบทกลอนผญาของชาวอีสาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ภาคอีสานเป็นแหล่งที่มีความรู้ด้าน การศึกษา จารีตประเพณี ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และผญาที่หลากหลาย ซึ่งต่างก็ยึดมั่นในจารีตประเพณี วัฒนธรรม เผ่าพันธุ์ สังคม ที่เป็นรูปแบบติดต่อกันมาเป็นลำดับ วิถีชีวิตในสังคมอีสาน มีการศึกษา จารีต ประเพณี ตามฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ของคนอีสาน และวัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางจิตใจ โดย สอดแทรก ผสมผสานกันมานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรมทางภาษาที่ใช้พูดจากการสนทนา เช่น ภาคอีสานตอนบน นิยมการพูดภาษาลาว ฟังง่ายๆ บางจังหวัดสำเนียงการพูดก็มีความแตกต่างกัน เช่น จังหวัด สกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัด เลย เป็นต้น

ลักษณะการประพันธ์ของผญาอีสาน และคุณค่าและแนวคิดของบทกลอนผญาอีสาน เป็นลำดับไปส่วนด้านอาชีพนั้น ส่วนใหญ่ชาวอีสานจะเป็นเกษตรกรทำไร่ ทำนา ทำสวน ครัวปลูก ผักต่างๆ ปลูกพริก มะเขือ ปลูกข้าวโพด ปลูกกล้วย ปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง มันแกว ปลูกมอน เลี้ยงม่อน ทำยาสมุนไพร ขายโอวัลติน กาแฟ น้ำหวาน เครื่องดื่ม ขายอาหารอีสานต่างๆ ขายของ เบ็ดเตล็ดต่างๆ ทำงานราชการก็มีบ้าง ทำธุรกิจส่วนตัวอย่างอื่น ๆ เป็นคนขยันขันแข็ง หมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แก่กันและกัน และมีปราชญ์ชาวอีสานที่เชี่ยวชาญ จลลหลายท่าน ทั้งที่เป็นพระสงฆ์เถระและคฤหัสถ์ได้ประพันธ์บทกลอนผญาอีสาน บทกลอนโบราณอีสาน ผญาภาษิต หรือ ผญาถ้อยม ปณฺหาภาษิต คำพังเพย คำคม คติธรรมสอนใจ ให้ชาวอีสานได้ศึกษา เล่า เรียน ซึ่งเรียกว่า ปรัชญาอีสานบ้าง ของดีอีสานบ้าง ผญาภาษิตอีสานบ้าง ดังนั้น เราท่าน จึงจะต้อง ศึกษาถึง ความหมายของผญาอีสาน ความเป็นมาของอีสาน ประเภทของบทกลอนผญาอีสาน ดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑ ความหมายของผญาอีสาน

คำว่า ผญา หมายความว่า คือปัญญา หรือ ปรัชญา ได้แก่ความฉลาด ความรอบรู้ หรือ รู้รอบด้าน ^๑ คนโบราณอีสานจะใช้คำว่า ผญา แต่คนอีสานในปัจจุบันจะใช้คำว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ผญา หรือ ปัญญานี้คืออะไร นักปราชญ์โบราณอีสานได้กล่าวไว้ว่าดีหลายอย่าง เช่น ความ

^๑ ปรีชา พิณทอง, ภาษิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑๓.

ว่า มีเงินเต็มพา บ่ท้อมีผญาเต็มพุง หมายความว่า คนมีเงินมาก จะเท่าเทียมกับคนที่มิผญา หรือ
 ปัญญาไม่ได้ เงินนั้น ถึงแม้จะมีมากเท่าไร เมื่อนำไปซื้อสิ่งของเรื่อยๆ ประเดี๋ยวก็หมดไป ส่วน
 ปัญญานั้น ใช่ว่าไปเท่าไร ก็ไม่รู้จักหมดสิ้น ยิ่งใช้ก็ยังมีมากขึ้น คนมีผญา มีปัญญาแสวงหาทรัพย์ใน
 ดิน สินในน้ำก็ได้ตามปรารถนา ตัวอย่างบทกลอนผญาอีสาน (๑) อย่าได้โลเลล้มล้มพงษ์พันธุ์พี่น้อง
 เก่า อย่าได้ละเฝ้าเชื้อเมื่อย่องผู้อื่นไกล ฯ(๒) คั้นเข้าได้ชี้ข้างกึ่งหม่มเป็นพระยา อย่าได้ล้มเสียมทุกข์ผู้
 จักควายคอนกล้า ฯ(๓) ต้นไม้ใหญ่บ่มีผี สาวผู้ดีบ่มีฐ ฐณิบอกแตกตายรือ ตาแฮกเปิดไก่อ้ม ดินลี
 แห้งไผ่ผง ฯ (๔) ใจบ่โศกด้วยเว้าหม่นกะเป็นผิด ใจบ่โศกด้วยเว้าดิกะเป็นฮ้าย ดังนี้ เป็นต้น

ผญา แปลว่า ปัญญา หรือ ความรอบรู้ ซึ่งเป็นถ้อยคำ สำนวน ภาษาอีสานของนักปราชญ์ชาวบ้าน
 ซึ่งเกิดจากการเรียบเรียง และเลือกสรร ใช้ถ้อยคำอย่างมีศิลปะ ทำให้มีความงดงามทางด้านภาษา มีความหมาย
 ลึกซึ้งกินใจ มีเนื้อความเป็นคติธรรม เป็นคำอวยพร สำหรับบุคคลในโอกาสต่างกัน ตลอดจนเป็นคำพูดที่เกี่ยวพา
 ราสีของหนุ่มสาว^๑

ผญาภาษิต เป็นคำนาม เป็นคำคมของอีสาน ผญา เป็นคำพูดของนักปราชญ์ถิ่นอีสานโบราณ และ
 เป็นภาพที่มีอายุมากพอสมควรแล้ว ผญา เป็นคำถ่ายทอดมาจากคำว่า ปัญญา และปรัชญา
 ซึ่งมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสาน ท่านเปลี่ยนจากคำเดิมคือ ปัญญา มา
 เป็น ผญา เพื่อความสะดวก และความเหมาะสมกับภาษาถิ่นนั้นๆ^๒

ผญา เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของชาวอีสาน โดยที่ ประมวล พิมพ์เสน เห็นว่า เป็นจุดที่เริ่มต้นที่
 สำคัญที่สุดที่จะเกิดวรรณกรรมอีสานประเภทที่เป็นบทกลอน เมื่อก่อน นายประมวล
 พิมพ์เสน อาจารย์อุดม บัวศรี อาจารย์จารุบุตร เรื่องสุวรรณ อาจารย์เจริญชัย ชนไพโรจน์ และอาจารย์พรชัย
 ศรีสารคาม และอีกหลายท่าน ได้ร่วมกัน सम्มนาเพลงพื้นบ้าน ที่ มศว.มหาสารคามจัดขึ้น เมื่อ ปี ๒๕๒๔ ทุกท่าน
 มีความเห็นอันเดียวกัน โดยสรุปว่า ผญา มาจากคำว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ซึ่งแปลว่า ความรอบรู้ หรือ ความรู้รอบ
 ความเฉลียวฉลาด นั่นเอง^๓

คำว่า ผะหยา เป็นภาษาลาว ที่คนชาวอีสาน ซึ่งเป็นคนเชื้อสายมาจากลาวเวียงจันทน์
 อาณาจักรล้านช้างได้พูดจากัน หรือ จำผะหยาใส่กันและกัน เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้
 พูดนั่นเอง^๔

^๑ นิตยา ภักดีบัณฑิต, **ผญาภาษิต**, การศึกษาเชิงวิเคราะห์, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิต
 วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๒). หน้า ๑๔.

^๒ พิมพ์ รัตนคุณศาสตร์, **พิมพ์กวีศรีอีสาน**, สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
 ๒๕๔๐, หน้า ๔๕.

^๓ ประมวล พิมพ์เสน, **ผญาหอโคลง**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : หจก. ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๘),
 หน้า ๕.

^๔ บุญเกิด พิมพ์วรรณชากุล, **ผะหยา ภูมิปัญญาของคนล้านช้างและไทอีสาน**, (ขอนแก่น : หจก.
 ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

พะยานั้น เมื่อพิจารณาแล้ว ก็มาจาก ปัญญา ในภาษาบาลี หรือ ปรัชญา มาจากภาษาสันสกฤต แต่ว่า คนเชื้อชาติลาวนำเอาคำปรัชญามาพูดในภาษาของตน จึงเปลี่ยนคำควบกล้ำคือ ปร เป็นเสียง ผ ซึ่งมีหลายคำ เช่น ปรต คนอีสานใช้ว่า ผะต โปรต ก็ใช้เป็น โผด ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า ปัญญา ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๘๗ ได้กล่าวไว้ว่า ปัญญา เป็นนาม แปลว่า ความรู้ ความรู้ทวิ ความฉลาด ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ และความคิด ส่วนคำว่า ปรัชญา พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๖๘ แปลไว้ว่า ปรัชญา คือ วิชาที่ว่าด้วยหลัก แห่งความรู้ และความเจริญ ^๙

ผญา (อ่านว่า ผะยา) เป็นนาม แปลว่า ปัญญา ความรู้ ความฉลาด, บาลี เป็นปัญญา สันสกฤต เป็น ปรัชญา เพราะฉะนั้น ใครมีคำผะยา ผู้นั้นเป็นคนมีความรู้ เฉลียว ฉลาดมาก ดังคำผญา พูดกับหลานว่า ยามหลานเข้ามาถึงถามว่าวันนั้น หลอนบ่มีผู้ผะยาแจ้งได้ต่อนั้นลือขอให้หลานพากันสร้างทำบุญตักบาตร สิได้ไปอยู่ยังสวรรค์ฟ้าบาดห่าตาย ดังนี้ เป็นต้น^{๑๐}

ดังนั้น ความว่า คำว่า ผญา อ่านว่า ผะยา เป็นสำเนียงคำพูดของคนโบราณอีสานซึ่งมีเชื้อสายมาจากลาวเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้าง ที่เขาพูดจากัน หรือจ่ายผญาใส่กันและกัน ผญาเป็นนาม แปลว่า ปัญญา วิชาความรู้ ความเฉลียวฉลาด ไหวพริบ แต่คนอีสานปัจจุบัน พูดว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ปัญญาเป็นภาษาบาลี ปรัชญา เป็นภาษาสันสกฤต ศัพท์ทั้งสอง แปลว่า รู้รอบตัว รู้ทั่วไป รู้รอบด้าน รู้แจ้งชัด รู้เรื่องอื่นๆมากมาย ดังผญาสามบทนี้ว่า มีความรู้พาโลเอ็ดบ่เหม่น มีความรู้ต่อแผ่นฟ้า เป็นบ่าต่อแผ่นดิน มีความรู้ถ่มหัว แต่เอาตัวไม่รอด มีเงินเต็มภาชนะ บ่ต่อมีผญาเต็มพุง ดังนี้ เป็นต้น

๒.๒ ความเป็นมาของผญา

เรื่องราวความเป็นมาของผญานี้ คนโบราณเล่าให้ฟังว่า ^{๑๑} ตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ตั้งขึ้นเป็นราชธานี ราว พ.ศ. ๒๑๐๗ มีชายคนหนึ่ง อายุประมาณปานกลาง ชายคนนี้เป็นคนเกิดที่เมืองเวียงจันทน์ เขาเป็นคนเฉลียวฉลาด แต่ไม่ได้มีการศึกษาสูง แต่เป็นคนมีสติ ปัญญาดีเห็น

^๙ อติสร เพ็ญเกษ. “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาป ที่ปรากฏในผญาอีสาน”, **ปริญญาพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^{๑๐} ทองคำ อ่อนมณีสอน, วัจนานุกรม พาสาลา, (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์เวียงจันทน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒๘.

^{๑๑} ปรีชา พิณทอง, **ไขผญาโบราณอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑๓-๓๑๗.

อะไรๆ ก็นำมาผูกเป็นผญาขึ้น เขามีลูกศิษย์คนหนึ่ง ชื่อว่า บักเชียงน้อย หรือบักน้อย เมื่อเขาไป ณ ที่ใด เขาก็จะเอาบักเชียงน้อยนี้ไปด้วย เขาเป็นคนพูดผญา หรือ จำผญา บักเชียงน้อยก็เป็นผู้จดเขียนไว้ การจด เขียนในสมัยนั้นคงใช้ใบลานนำมาเขียน เพราะ ไม่มี กระดาษ ดินสอ เหมือนปัจจุบันนี้ เมื่อเขาเดินไปตามถนน หนทาง เขาเห็นผักหม เกิดตามริมถนน หนทาง เขาก็จำผญาว่า “ เห็นว่า ผักหมเหียนอิมทาง เจ้าอย่าฟ้าวเหยียบหย่า หลายเต๋อ บาดมันถอดยอดขึ้นยังสีได้ก่ายกิน ” พอเขาจำผญาแล้ว บักเชียงน้อยก็จดเอาไว้

ต่อจากนั้น เขาก็พาบักน้อยเข้าไปในสวน สวนนี้มีเครื่องปลูกของฝรั่งหลายอย่าง มี หนามพริก หนามเขือ จิงข่า หัวสิงโต เขามองไปเห็นผักอีตู ผักอีตูบางต้นไม่ควรมีดอกก็มี เปรียบกับคนเราพอเกิดขึ้นมา หมายเลี่ยนก็ถึง เขาทามัน ปั้นน้ำมัน แต่งตัวเหมือนผู้บ่าว ผู้สาว ทำเหมือนคนมีคู่ มีสาวแล้ว พอเขามองเห็น เขาก็จำผญาไว้ว่า “ เจ้าผู้ผักอีตูเตี้ย ต้นต่ำใบดก กกบ่ทันฝั่ง แหน่สังมาจีจุมดอก ฮากบ่ทันหยั่งพื้น สังมาปิ่นป่งใบ ” พอพูดจบแล้วบักเชียงน้อยก็จดไว้ จากนั้น เขากับบักเชียงน้อย ก็เดินไปที่ทุ่งนา ไปเห็นเขาใส่ไร่ไร่ ไชนี้เขาใส่ไร่เพื่อหวังเอาปลา ไม่ใช่ใส่ไร่เพื่อหวังเอาเต่า ถ้าจะใส่เอาเต่าต้องทำนาให้กว้างๆ เต่าจึงจะเข้าไปได้ แล้วเขาก็จำผญาว่า “ เจ้าผู้ไช หลังหล่าบ่หมานปลาถึกแต่เต่า ไปหยามยามมือเข้าคำพ้อแต่บ่อนโพน โนนๆมีแต่หญ้า ทางหน้าไช มีแต่ยุ่งฮากไฟ ทางโนมีแต่ยุ่งคือกึ่งสิแก่นดี ” จำผญาแล้วบักเชียงน้อยก็จดเอาไว้

จากนั้น เขาก็พากันเดินไปที่เขาขุดตาน้ำ สานี้ เขาขุดไว้ตามหัวไร่ปลายนา สำหรับ เลี้ยงปู ปลา ปลูกผัก ปลูกหญ้า ถ้ามีสาเดียวเท่ากับว่าเขามีปลาอยู่ หมื่นตัว แสนตัว และมีนกเจ้าตัว หนึ่งเล่นจับปลาอยู่ เล่นจับแต่เช้า-ค่ำ ก็ไม่ได้ปลากินสักตัว และมีนกเต็นคิ้วหนึ่งจอบอยู่บนต้นไม้ แล้วก็บินลงมาจับปลาได้กินก่อน แล้วเขาก็จำผญาว่า “ เจ้าผู้นกเจ้าตั้งเลียบหล่างอยสา เห็นปลาหมออยากกินแดดิน นกเต็นเต็นโตนลงกินก่อน นกเจ้าตั้งแห่นหน้าเบ้งคาย ” พอจำผญาเสร็จแล้ว บักเชียงน้อยก็จดเอาไว้, จากนั้นก็พากันเดินเลาะไปที่ฝั่งน้ำ แล้วไปมองเห็นเรือลำหนึ่งติดแก่งหินอยู่ เจ้าของเรือกำลังดึงเรือลงจากแก่งนั้น และมีพวกเกวียนอีกพวกหนึ่ง กำลังดึงแก่วิียนข้ามน้ำ ต่างคนก็ต่างทำของใครของมัน ไม่ฟังพาอาศัยกัน พอเห็นแล้วก็จำผญาไปว่า “ เจ้าผู้เรือคาแก่ง เกวียนเห็นให้เกวียนแก่ บาดว่าไปฮอดทำน้ำ เื่อสีได้แก่เกวียน ” พอจำผญาเสร็จ บักเชียงน้อยก็จดเอาไว้

จากนั้นก็พากันเดินทางมาตามทาง แล้วก็มาพบเสาสาไฟ สายโทรเลข หลายต้น ฝรั่งเป็นแถวซ้ายล้ายมากมาย แต่ละต้นนั้น มีสายผูกมัดเกี่ยวไว้หลายจุด แล้วเขาก็จำผญาไปว่า “ ให้เจ้า ยาวๆไว้คือสายโทรเลข บาดห้ามเหตูฮ้อนยังสีได้เพ่งสาย ” พอจำผญาเสร็จ บักเชียงน้อยก็จดเอาไว้, จากนั้นก็พากันเดินทางมา แล้วก็มาพักอยู่ที่ไร่ไร่ไม้สองต้นต้น ต้นหนึ่งเป็นต้นไม้โกสุม ต้นหนึ่งเป็นต้นไม้หมากยม ต้นไม้สองต้นนี้ เคยมีอดีต แต่ครั้งเป็นหนุ่มโน้น เขารักใคร่ชอบใจกับสาวคนหนึ่ง เคยมาเกี่ยวพาราสีกันกับสาวที่ต้นไม้แห่งนี้ ความรักใคร่ชอบพอกันมันก็จืดจางหายไปแล้ว

ยังเหลือแต่ความฝันเท่านั้น เมื่อมาเห็นต้นไม้เขียวชอุ่มถึงชื่อกาก็เลยจำฉายาไปว่า “ พ่อยากถามข่าวถึง กกโกสั่ม กกหมากยม บ่อนเฮาเคยลอด มีผู้หักหง่าซัน มีผู้ฟันหง่าเน้งตายเพื่องเค็งล่ำแล้วบ้อ” พูดแล้ว บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้

จากนั้นก็พากันเดินไปตามทุ่งนา เห็นงูกินเขียด งูนั้นเป็นงูเหลือมอ้อ งูกับเขียดก็เป็นศัตรูกันมาตั้งแต่เกิดมาเป็นโลก พอเห็นแล้วเขาก็จำฉายาไปว่า “ เจ้าผู้งูเหลือมอ้อกระสันตายดอมเขียด เขียดกะบอดินสังมาดินตั้งเต่งแท้น้อ” พูดแล้วบักเซียงน้อยก็จดเอาไว้, จากนั้นก็พากันเดินไปเรื่อยๆ แล้วมาพบกับงูสิงคองอีกตัวหนึ่ง งูสิงคองนั้นเป็นงูไม่มีพิษ คอใดใครๆก็ไม่ตาย ไม่มีใครกลัวมัน เขาก็จำฉายาไปว่า “ เจ้าผู้แวนนามเชื้อสิงคองป่องหาง พิษบ้ออันกลายใกล้เพิ่นบักแล้ว แท้แล้ว ” พูดแล้วบักเซียงน้อยก็จดเอาไว้, จากนั้นก็พากันเดินทางไปอีก แล้วไปพบกับงูทำทาน ซึ่งมีพิษร้ายกาจ ถ้ามันคอด กัดใคร คนนั้นตายทันทีมิได้สังญาติ พี่น้องเลย งูทำทานนี้มันจะรักไข่ม้วนมากๆ ใครมาลักไข่ม้วนไป มันก็จะตามหาทันที แม้เขาจะดั้นไข่ม้วนอยู่ก็ตาม มันก็จะเข้าเลื้อยเข้าไปคาบเอาไข่ม้วนที่มันไม่กลัวคน แม้จะตายมันก็ยังอม แล้วเขาก็จำฉายาไปว่า “ เจ้าผู้แวนนามเชื้อทำทานปล้องถี้ คั่นได้คอดเพิ่นบ่ทันได้สังไฟ แท้แล้ว” พอพูดเสร็จบักเซียงน้อยก็จดเอาไว้ทันที

หลังจากพากันไปเดินเที่ยวที่โน้นที่นี้พอสมควรแล้วจากนั้นก็พากันเดินทางกลับบ้านเรือนชานของตัวเอง พอขึ้นไปที่เรือนแล้ว ก็มองเห็นผู้สาวผู้หนึ่ง มานั่งคอยทำอยู่ เพราะคิดสอคิดถึงจึงมาเยี่ยม ดูแล้วก็สวยงามมาก อกอกถูกใจมาก ธรรมชาติชาย หญิง เมื่อเห็นหน้ากัน ก็ดูใจกันออกว่า รักชอบพอกันหรือไม่ เขาก็จำฉายาไปว่า “ โคพี่คองคอยถ่า บ่เห็นมาจักเทื่อ หรือว่าน้องเบื้ออ้ายไปเพื้อผิ่นเพิ่นผู้ใดน้อ ทางผู้หญิงสาวก็จำฉายาตอบว่า ลิบคนมานั่งแหน แสนคนมานั่งล้อม ป่ปานอ้ายนั่งนำ ดอกอ้าย ” พูดแล้ว บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้

การเกี้ยวพาราสีของชายหนุ่ม หญิงสาวนั้น ถ้าวางได้สมัครรักใคร่กันแล้ว ผู้ชายจะต้องหยั่งดูส่วนลึกของหัวใจของหญิงดูว่า จะมีความรักใคร่ พอใจหรือไม่ เขาก็จำฉายาออกไปว่า “ ผู้จบบัจ้อง ผู้งามจั้งน้อง ยืมเพศผู้ใดมา ผู้จบบัจ้อง ผู้งามจั้งน้อง ยืมขาสู้ใดอย่างมาน้อ หรือแห่มนองค์เทพไฟหลวงลื้อให้พี่ตาย บ้อน้อ ผู้หญิงก็จำฉายาตอบไปว่า บ่จบบานใดแล้ว บ่งามปานใดแล้ว พูตามีให้อ้ายเบิ่งเอาถ้อน คั่นแห่มนดีและอ้ายเชิญอ้ายให้เบิ่งเอาหั่นถ้อน” พูดจบแล้ว บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้, ทางฝ่ายชายก็จำฉายาไปอีกว่า “ ผู้จบบัจ้อง ผู้งามจั้งน้องอยากขอแนวไปปลูกคั่นแห่มนได้ลูกแล้วแนวเจ้าสิส่งคั่น ดอกนา” พอพูดจบแล้ว บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้เช่นเดิม, ผู้หญิงก็จำฉายาตอบไปว่า “ ย้านแต่ดีเถลงเว้าเอางามมาป็นสุบ เอาหินแห่มาคั่นสั้ม เอาลมเฮ็ดตองห่อ เอาแดดเฮ็ดตองกั้ว ลีไปหมั่นบ่อนใด” พอพูดจบ บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้เช่นเดิม

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๖.

ผู้ชายก็จ่ายผญาไปอีกว่า “ บ่อได้ดีเถลลงหล่มตมบมีคาคลาดหมื่น ดอกนา บ่ได้คาค
ลาดลัม เดือนห้าก่อนฝน ดอกน้องเอย ” ผู้หญิงก็จ่ายผญาตอบไปว่า “ ลมพานต้อง ตองแกย่านบ
แห่น ลมพานต้องตองแด่แนบ่น้อ “ พอพูดจบ บักเซียงน้อยก็จดเอาไว้ เช่นเดิมพลาดไม่ได้
ข้อความเรื่องต่างๆของบทกลอนผญาทั้งหมดนี้ ก็เป็นเรื่องประวัติ ความเป็นมาของ
การเกิดขึ้นของผญาอีสาน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากประเทศลาวเวียงจันทน์ เป็นครั้งแรก ตามที่กล่าวแล้ว
และก็เผยแพร่ขยายมาที่จังหวัด อุบลราชธานี เพราะว่า พระวอ พระตา มาจากคนเวียงจันทน์ มาสร้าง
เมืองอุบลราชธานี เป็นจังหวัดใหญ่โต คนมากมาย ท่านก็นำเอาบทกลอนผญาต่างๆมาเผยแพร่ด้วย
จากนั้น ก็เผยแพร่ไปหลายจังหวัด คุณพ่อปรีชา พินทองนี้แหละนำมาเผยแพร่เป็นคนแรก^{อน}

ดังนั้น ความเป็นมาของผญานั้น มีมาตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ ตั้งขึ้นเป็นราชธานี ราว
พ.ศ.๒๑๐๗ มีชายคนหนึ่ง อายุประมาณปุนกลาง เขาเกิดที่เมืองเวียงจันทน์ เป็นคนเฉลียวฉลาดมา
แต่กำเนิด ไม่ได้มีการศึกษาสูง แต่เป็นคนมีสติ ปัญญาดี เห็นอะไรๆ ก็นำมาผูกเป็นกลอนผญาขึ้น
เขามีลูกศิษย์คนหนึ่งชื่อว่า บักเซียงน้อย หรือบักน้อย เมื่อเขาไป ณ ที่ใด เขาก็จะเอาบักเซียงน้อยนี้
ไปด้วย เขาเป็นคนพูดผญา หรือ จ่ายผญาเก่ง บักเซียงน้อยเป็นผู้จดเขียนไว้ การจดเขียนในสมัยนั้น
ใช้ใบลานนำมาเขียน เพราะไม่มีกระดาษ ดินสอ เหมือนปัจจุบันนี้ เมื่อเขาเดินไปตามถนนหนทาง
เขาเห็นผักหม เกิดตามริมถนน หนทาง เขาก็จ่ายผญาว่า เห็นว่าผักหมเหี้ยนฮิมทาง เจ้าอย่าฟ้าว
เหยียบหย่า หลายเดื่อ บาดมันถอดยอดขึ้น ยังสืได้ก่ายกิน พอเขาจ่ายผญาเสร็จแล้ว บักเซียงน้อยก็
จดเอาไว้ ดังนี้ เป็นต้น

๒.๓ ความเป็นมาของคาถาธรรมบท การแปล และอธิบายความในคาถาธรรมบทในอดีตถึงปัจจุบัน

ความเป็นมาของคาถาธรรมบทและการแปล การอธิบายคาถาธรรมบทในอดีตถึง
ปัจจุบันนั้น ข้าพเจ้าได้ศึกษามาแล้วเป็นเวลา หลายปี ซึ่งเห็นแล้วว่า มีความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึง
ปัจจุบันจริงๆ คือมีมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย มาถึงสมัย กรุงศรีอยุธยา และมาจนถึงสมัยปัจจุบัน
คาถาธรรมบทนั้น มีอยู่ ๘ ภาค ภาคที่ ๑-๔ เป็นภาษาบาลี อีกแปลเป็นไทย ภาคที่ ๑-๔ ด้วย ซึ่งเป็น
หลักสูตร ประโยค ๑-๒ พร้อมเรียนบาลีไวยากรณ์ด้วย ส่วนภาคที่ ๕-๘ เป็นภาษาบาลี ๔ เล่ม
แปลเป็นไทย ๔ เล่ม ซึ่งเป็นหลักสูตร ป.๓.๑ โดยเรียนวิชาบาลีไวยากรณ์และ เรียนวิชาสัมพันธ
ไทย และเรียนวิชาบูรพภาค หรือวิชาสารบรรณอีกด้วย และมีการเรียนประโยค ๑-๒ และประโยค
ป.๓.๑-๖-๘ ในปัจจุบันนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น คงเริ่มมาตั้งแต่นาน มีหลักฐาน

^{อน} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗.

อ้างอิงในการดำเนินการพิมพ์หนังสือ เพื่อดำเนินการเรียนบาลีไวยากรณ์ และแปลธรรมบทว่าตั้งแต่ วันที่ ๑ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา^{๐๐}

การเรียนวิชาบาลีไวยากรณ์ และแปลธรรมบท แปลท้องนิทาน และแปลคาถาธรรม บทต่างๆ ในภาคที่ ๑-๘ นั้น มันก็ยากมาก แต่เมื่อมีครู อาจารย์มาสอนให้ เราก็สามารถแปลได้ และ สอบได้ในประโยค ๑-๒ และ ป.ธ.๓-๖ ในสนามหลวงเป็นต้น การแปลคาถาธรรมบทภาค ๑ มี ๒๒ พระคาถาก็ดี แปลคาถาธรรมบท ภาค ๒ มี ๒๔ พระคาถาก็ดี แปลคาถาธรรมบทภาค ๓ มี ๔๐ พระคาถาก็ดี และ แปลคาถาธรรมบท ภาค ๔ มี ๔๔ พระคาถาก็ดี ตลอดถึง ภาค ๕-๘ นั้น เมื่อแปล โดยพยัญชนะแล้ว ก็แปลโดยวรรค แล้วพระสงฆ์เถระ และคฤหัสถ์ ผู้คงแก่เรียน ผู้เป็นนักปราชญ์ อาจารย์ เก่งในเรื่องการแต่งกาพย์ กลอน โคลงฉันท์ กลอนผญาอีสาน กลอนลำสัน –ยาว ก็นำมา แต่งเป็นบทกลอนภาคกลางก็ได้ แต่งเป็นบทกลอนผญา ภาคอีสานก็ได้ แต่งเป็นกาพย์ เป็นโคลงสี่ สุภาพก็ได้ ดังตัวอย่าง คาถาพระธรรมบทภาค ๑ แปลเป็นภาษาไทยแล้ว อธิบายให้ความหมายแล้ว นำมาแต่งเป็นบทกลอนภาคกลาง และบทกลอนผญาอีสานอีกครั้ง ตัวอย่าง เช่น

คาถาพระธรรมบท ภาคที่ ๑

มโนปฺพพฺพคฺมา ฐมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา

มนสา เจ ปทุญฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา

คโต นํ ทุกขมนุเวติ จกฺกัว วหโต ปทนฺติ.

แปลว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วจากใจ หากว่าใจมีโทษมาประทุษร้ายแล้ว พุคอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม ทุกข์นั้น ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อเกวียนหมุนไปตามรอยโคที่เดินแอกไป ฉะนั้น

หมายความว่า ในตนตัวของคน หรือ ในร่างกายของคนแต่ละคนนั้น มีใจเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วจากใจ ทำกิจการงานต่างๆ ทั้งน้อย และใหญ่ หยาบและละเอียด ก็ล้วนแล้วมาจากใจทั้งนั้น ใจเป็นผู้สั่งให้ทำ ให้สำเร็จ การทำบุญ ทำบาป สร้างคุณงามความดี ใจเป็นผู้สั่งทั้งนั้น ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว น้ำใจเป็นหนึ่ง แม้น้ำบึง น้ำคลองก็เป็นรอง น้ำใจ แม้งานที่เกี่ยวกับศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม ก็สำเร็จได้มาจากใจทั้งนั้น ตัวอย่างนำมาแต่งเป็นบทกลอน ภาคกลาง และบทกลอนผญาอีสาน นำไปใช้ได้ทุกภาค

^{๐๐} คณะกรรมการแผนกตำรา, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ , พระธัมมปัทมฐกถา บาลี และแปล ภาค ๑-๒,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, ๒๕๔๒), หน้าคำแนะนำ.

บทกลอนภาคกลาง

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า เพราะธรรมาอาศัยจิตคิดเป็นฐาน
 ใจประเสริฐเลิศฤทธิ์ซึ่งกิจการ บรรดางานย่อมเสร็จด้วยจิตตน
 หากคนมีใจหมองเพราะครอง โทษ ย่อมพุดโผดทำชั่วทั่วทุกหน
 ทุกข์ย่อมตามติดต้องสนองตน สุขล้วนตามเต็ารอยเท้าโค ฯ

บทกลอนพญาภาคอีสาน

อันว่าธรรมทั้งสามนี้ มีใจเป็นใหญ่
 มโนสุดเลิศได้ สำเร็จแท้แต่ใจ
 ไฟมีใจโหดฮาย สิวว่าจาขาน
 หรือสีทำการงาน คำเย็นเย็นเช้า
 ทุกข์คอยติดตามเจ้า นำเขาสู่บาดอย่าง
 บ่มียามว่างเว้น เว้นเช้า คำแดง
 อุปมาดั่งล้อ หมุนไต่ตามสอย
 ดินจั่วเอกลากเข็น แก่เกวียนไปคำ
 ยามย่างเดินไปหน้า คอคาแอกบาด
 ถอยหลังมาเหมือนล้อ เกวียนช้ากระหน่ำชา
 ได้แต่อดเหมื่อยล้า หิวหอดโฮยแสง
 ถึกปะกักเขาแพง เลือดแดงไหลย่อยๆ

๐๐

คาถาพระธรรมบท ภาคที่ ๒

อุฏฐานวโต สติมโต สุจิตมมุตส นิสมมการิโน
 สลยญตสฺส จ ฐมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิยพฺพตติ.
 แปลว่า ยศ ย่อมเจริญ แก่บุคคลผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีสติ ผู้มีการงานสะอาด ผู้
 พิจารณาใคร่ครวญดีแล้วจึงทำงาน ผู้มีความสำรวมระวังตัวเอง ผู้ครองชีวิตเป็นอยู่โดยชอบธรรม
 และแก่ผู้ไม่มีความประมาทแล้ว ฯ
 หมายความว่า ถ้าบุคคลใด ชาย หญิง มีความขยัน หมั่นเพียร มีสติ ไม่ประมาท ทำการ
 งานสำเร็จ เรียบร้อยดีงาม สะอาด พิจารณาดีแล้ว จึงพูด จึงทำงานต่างๆ เป็นผู้มีความสำรวมระวัง

๐๐ พระราชกิตติโสภณ(ช่วง โชติมนฺโต), คาถาพระธรรมบทคำกลอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

ตนเองเสมอ ครองชีวิตอยู่โดยชอบธรรม รักษาศีล ๕ ธรรม ๕ ประการ บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้รับ
เกียรติยศ บรรดาศักดิ์ ตามต้องการ

บทกลอนภาคกลาง

ผู้ขยันไม่คร้านในการกิจ สติคิดตัวมันไม่ผันผวน

งานสะอาดชอบธรรมกรรมสมควร คิดใคร่ครวญหวานย้อนเสียก่อนทำ

ระวังตัวกลัวกิจจะผิดพลาด ครองชีวาตม์สุจริตไม่ผิดถล่ำ

ไม่ประมาท เมามัวเกลือกกลัวกรรม ขสยอมจำเรญนานแก่ท่านเทียวฯ

บทกลอนพญาภาคอีสาน

ขสศักดิ์สูงส่งขึ้น เจริญยิ่งเหนือมนุษย์

สำหรับคนขยันสุด หมั่นเพียรสมสร้าง

มีสติวางไว้ การงานสุทธิสะอาด

บ่ข้างผิดพลาดพลั้ง

ระวังไว้อย่างดี

ธมมชีวินั้น

เลี้ยงชีพโดยธรรม

พญานาโคจร

ลิสงสอนโตได้

ประคองใจเอาไว้

ในธรรมโลกนาถ

บ่ประมาทคำเข้า

ละพองเต๋าชั่วตาย ฯ^{๐๐}

คาถาพระธรรมบท ภาคที่ ๑

ยถาปี ภมโห พุปผิ วณฺณคณฺธิ อเหตุยํ

ปาเลติ รสมาทาย เอวํ คามมฺหิ จเร.

แปลว่า พระมุนี พึงเที่ยวไปในบ้าน ไม่เบียดเบียนศรัทธาชาวบ้าน เปรียบเหมือนภมร
ลิ้มรสดอกไม้แล้ว ไม่เบียดเบียนสีและกลั่นดอกไม้แล้วก็บินหนีไป ฯ

หมายความว่า พระสงฆ์หรือพระอรหันต์ ได้เข้าไปในบ้านของอุบาสก อุบาสิกา เพื่อ
บิณฑบาต เมื่อได้รับอาหาร บิณฑบาตแล้ว ก็ไม่ทำศรัทธาของอุบาสก อุบาสิกาให้ตกไป ไม่ทำลาย
เบียดเบียนชาวบ้านนั้น เหมือนหนึ่งภมรลิ้มรสดอกไม้แล้ว ไม่เบียดเบียนสีและกลั่นดอกไม้ก็บินหนี
ไปฉะนั้น

^{๐๐} พระราชนิพนธ์ใน (ช่วง โชติมนฺโต), คาถาพระธรรมบทคำกลอน, ๒๕๓๕, หน้า ๓๑.

บทกลอนภาคกลาง

พระมุณีเที่ยวไปในบ้าน ไม่ระราน โภคาศรัทธาเขา
เหมือนภมรลิ้มรสกำหนดเอา ไม่ให้เขาดอกกลั่นสีบินไปฯ

บทกลอนพญาภาคอีสาน

พระมุณีแจ่มเจ้า เดินเที่ยวโจจร
 ไปในคามนคร เพื่ออุทรประทังท้อง
ศรัทธาของในบ้าน เขายังคือเก่า
 บ่มีสูญเสื่อมเศร้า สักแท้ท้อใจ ท่านเอย ฯ
อุปมาเปรียบได้ โดยดั่งแมงภมร
 สัญจรไปในสวน คำนแดนดวงไม้
 บ่มีการทำให้ เสียสิดวงกลั่น
 กินรสจนอิ่มท้อง ละอองเกล้ากะเล่าไปฯ^{๐๐}

คาถาพระธรรมบท ภาคที่ ๔

น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชต มิตฺเต กลฺยาณเม ภเชต ปุริสุตฺตเม.

แปลว่า บุคคลไม่พึงคบมิตรผู้เป็นบาป ไม่พึงคบบุรุษที่ต่ำทราม บุคคล พึงคบมิตรที่ดีงาม
พึงคบบุรุษที่สูงส่ง ฯ หมายความว่า บุคคลเราไม่ควรคบมิตรที่มีบาปกรรม ไม่ควรคบคนที่ต่ำทราม
คือคนไม่ดีทางกาย วาจา ใจ บุคคลควรคบมิตร ที่ดีงาม ที่เป็นประโยชน์แก่ตนมาก ควรคบบุรุษที่มี
ตระกูลสูงศักดิ์ จึงจะเจริญรุ่งเรืองต่อไป

บทกลอนภาคกลาง

ไม่ควรคบเหล่ามิตรจิตชั่วช้า ไม่ควรหาชายทรามต่ำสกุล
ควรคบแต่มิตรดีผู้มีคุณ สนับสนุนคบบุรุษสูงสุดเทียว ฯ

บทกลอนพญาภาคอีสาน

คนทรามเสียชั่วช้า บ่ควรคบมาเป็นมิตร
ชาติสกุลมีพิษ ถ้อยคนกะควรเว้น
เป็นคนดีควรช้อย เสวนามาเป็นหมู่
สูงสุดควรเสพด้วย บุรุษนั้นลิ้มสิ่งเอื้อง ท่านเอย ฯ

๐๐

^{๐๐}พระทักษิณคณาธิกร สุวณฺณสาโร, คาถาพระธรรมบทคำกลอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕๒.

ดังนั้น ความเป็นมาของคาถาธรรมบท การแปล และอธิบายความในคาถาธรรมบทในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ตามที่ได้ศึกษามาแล้ว พบว่ามีความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย มาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และมาถึงในสมัยปัจจุบันนี้ ธรรมบทนั้นมีอยู่ในภาคที่ ๑-๘ เป็นภาษาบาลี ๘ เล่ม เป็นภาษาไทย ๘ เล่ม คาถาธรรมบทที่อยู่ในธรรมบททั้ง ๘ เล่มนั้น จำนวนมาก การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั่น คงเริ่มมาตั้งแต่นั้น มีหลักฐานอ้างอิงในการดำเนินการพิมพ์หนังสือ เพื่อดำเนินการเรียนบาลีไวยากรณ์ และแปลธรรมบท ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน และพระสงฆ์เถระ และคฤหัสถ์ ผู้คงแก่เรียน ทางพระพุทธศาสนา เป็นนักปราชญ์ อาจารย์ เก่งในเรื่องการแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ กลอนพญาอีสาน ก็นำเอาคาถาธรรมบท และคำแปลนั้น มาแต่งเป็นกลอนแปด หรือกลอนภาคกลาง และบทกลอนพญาอีสานด้วย

๒.๔ ประเภทของพญาอีสาน

พญา เป็นภูมิปัญญาของปราชญ์อีสาน หลายท่านที่ได้ใช้ความรู้ ความสามารถ ประพันธ์ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สนใจได้ศึกษา โดยเฉพาะศิลปะพื้นบ้านอีสานที่ใช้มากเป็นพิเศษ เช่น หมอลำกลอน ทางสั้น ทางยาว ทางเตี้ย ทำนองเมืองอุบลราชธานี ขอนแก่น ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ เป็นต้น และหมอลำพื้น หรือ หมอลำหมู่ โดยลำเรื่องต่อกลอน เป็นทำนองอุบลราชธานี ยโสธร อำนาจเจริญ, ทำทองวาทเมืองขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งประเภทของพญานั้น สามารถแบ่งออกได้ ๔ ประเภท คือ

๑. พญาภมิตของโบราณอีสาน

๒. พญาเกี่ยวพาราสี

๓. พญาอวยพรทั่วไป

๔. ปัญญาภมิต ดังจะได้อธิบายในแต่ละหัวข้อ ดังต่อไปนี้^{๐๙}

๑.พญาภมิตของโบราณอีสาน เป็นคำพูดที่เป็นกลอน สั้นบ้าง ยาวบ้าง ที่มีข้อความล้นล้นใน ฟังแล้ว ทำให้เกิดความคิดเป็นสองแง่ สองงาม ตัวอย่างเช่น กินหนึ่งแห่งคาคอ แค้นคัง ไผสะเดาออกได้ลิเอาซ้างใส่คาย หรือ พญาภมิตนี้ บางทีเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พญาล้อม หรือ พญาสั้นๆ มีตอนเดียว แต่มีความหมายลึกซึ้งมาก โดยตีความหมาย หรือ ตีความได้หลายอย่าง นักปราชญ์อีสานหลายท่าน เมื่อเวลาท่านอบรมสั่งสอนลูกหลาน ท่านก็จะยกคำพูดเป็นพญาภมิต กล่าวให้ฟังแล้วก็สาธกยกนิทานมาประกอบให้ฟังด้วย ผู้เป็นลูก หลาน เมื่อได้ฟังแล้ว ก็ต้อง

^{๐๐} พระทักษิณคณาธิกร สุวณฺณสาโร, คาถาธรรมบทคำกลอน, (๒๕๓๘), หน้า ๗๕.

^{๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗.

เอามาพูด มากล่าวสืบทอดกันมา ฅญาภยิตที่ท่านำมาอบรมสั่งสอนลูกหลานนั้น จัดเป็นหมวด ๆ ได้ ๑๑ หมวดดังจะได้อธิบายในแต่ละหมวด ดังต่อไปนี้^{๐๐}

๑.๑ ฅญาภยิต หมวดการกิน เช่น กินข้าวโต อย่าโศความเพิน ๆ หมายความว่า รับประทานข้าว ปลา อาหาร ของตัวเองแล้ว ก็ไปพูด นินทาเรื่องของคนอื่น ๆ ซึ่งถือว่าไม่มีประโยชน์อะไรเลย, อย่ากินสมอยาก อย่าปากสมเกียด หมายความว่า เมื่อ แน่นท้องด้วย ต้องรับประทานพออิ่มสมควร คืมน้ำตามลงไปพอสมควร แล้วก็จะอยู่สบาย ไม่มีปัญหาอะไร เกิดขึ้น และเวลาเราเคียดหรือโกรธให้แก่บุคคลอื่น หรือ พ่อ แม่ โกรธให้แก่ลูก ๆ หลานแล้ว ก็อย่าพูดออกไปให้สมที่เราโกรธ อาจจะพูดอบรม สั่งสอน เป็นคติสอนใจ เพียงเล็กน้อย ทำผิดแล้ว ก็อย่าทำผิดอีกต่อไป

๑.๒ ฅญาภยิต หมวดความสุข ความทุกข์ เช่น คาคทุกข์บ่ฮ้อนมี คาคมีบ่ฮ้อนไฮ้ คาคไค้บ่ฮ้อนเสีย คาคเป็นผัว เป็นเมียบ่ฮ้อนฮ้าง บุญสร้างแต่หลัง หมายความว่า คนเราถึงคราวจะทุกข์ ไปค้าขายสิ่งของหรือขายอาหาร การกิน ได้เงินมาเป็นหมื่น-แสน ไม่ถึงสองอาทิตย์ ถูกโจรมาปล้นเอาไปหมด เรียกว่า คาคทุกข์บ่ฮ้อนมี แม้ถึงคราวจะมี ทำการงานต่าง ๆ ก็ได้เงินมามาก ไม่ถูกโกง ไม่ถูกปล้น และข้าว ของเงินทองเสียหายไปตั้งหลายปี ก็กลับได้คืนมา เรียกว่าคาคมีบ่ฮ้อนไฮ้ คาคสิไค้บ่ฮ้อนเสีย และ ชายหญิง ที่อยู่กินกันฉันท์สามี ภรรยา นั้น บางวันก็ทะเลาะวิวาทกัน ทบตีกัน ก็ยังอยู่ด้วยกันตลอดไปจนตาย นี้ เรียกว่า คาคเป็นผัวเป็นเมียบ่ฮ้อนฮ้าง ^{๐๐}

๑.๓ ฅญาภยิต หมวดคน เช่น คืดต่อน้ำห้วยหน้าดีฮ้ายส่องบ่เห็น หมายความว่า ญาติพี่น้อง พวกพ้อง บริวารของเรา เปรียบเหมือน น้ำห้วยหน้า พ่อแม่ ผัวเมีย ลูก เปรียบเหมือน ห้วยหลัง เราคิดว่าจะหวังพึ่งพาอาศัยญาติ พี่น้อง พวกพ้อง บริวารนั้น บางทีก็พึ่งได้ บางทีก็พึ่งไม่ได้ เราจะมองไม่เห็นว่ามีดี หรือ ร้ายในอนาคต ส่วนน้ำห้วยหลังนั้น เราต้องการพึ่งพาอาศัย เมื่อไรก็ได้ สมความปรารถนา พ่อแม่พึ่งได้ ลูกพึ่งได้ ผัวเมีย พึ่งกันได้ ตลอดกาล^{๐๐}

๑.๔ ฅญาภยิต หมวดคน เช่น คนต่างคน ขนกันต่างกัน หมายความว่า คนเราที่เกิดมาจากท้องของพ่อแม่เดียวกันนั้น ยังต่างกันทั้งรูป ร่าง หน้าตา ทรวดทรงสีสันทน และชีวิตจิตใจ คือ รูปร่างคนหนึ่งเล็ก คนหนึ่งใหญ่ คนหนึ่งใจดี เป็นบัณฑิต คนหนึ่งใจร้าย เป็นพาล เป็นโจร พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า เขาเกิดมาจากกรรม คือ ผู้มาเกิดในท้องมารดาเดียวกันนั้น คนหนึ่งมา

^{๐๐} ปรีชา พิณทอง, ฅญาภยิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๒๘), หน้า ๒ - ๑๔.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

หาสมาคมกับรักษาศิล เจริญภาวนาได้อย่างไร ช่วยสังคมดีอย่างไร เป็นคนสวย หรือไม่ อย่างไร เป็นคนดีในตระกูล อย่างไร ลูกของเขาก็จะเป็นเช่นนั้น ถ้ายังไม่แน่ใจเท่าไร ก็ต้องดูถึง ปู่ ย่า ตา ยาย ของเขา แล้วก็ได้ทราบแน่ใจทันที^{๐๐}

๑.๕ ฃณฐณษิต ฃมวดการศึกรษา เช่น คันบ่ออกจากบ้านบ่เห็นด้านแด่นไกล คันบ่ไปหาเอียนกะบ่มีความรู้ ฃมยคความว่า ถ้าเราไม่ออกจากบ้านไป อยู่แต่กับเห่ย่ากับเรือน ก็ไม่เห็นความเจริญ หรือไม่เจริญของท้องถิ่น บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัดนั้นๆ อยากรูควนสัคว์ในจังหวัดขอนแก่นเป็นต้น ถ้าไม่ไปดู ก็ไม่เห็นว่ามีสัคว์ สวยงามอะไรบ้าง และถ้าเราไม่ไปหาสมัครเรียนหนังสือในตำบล เขตอำเภอ หรือ จังหวัด นั้นๆ ของภาคอีสาน เช่น จังหวัด ขอนแก่นหรือ จังหวัด ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี เป็นต้น ก็จะไม่มีวิชาความรู้อะไร ในทำนองเดียวกัน ถ้าเราเข้าบวชเป็นสามเณร และเป็นพระภิกษุ แล้วเรียนนักธรรมนักธรรมชั้นตรี –โท –เอก จบแล้ว ก็เรียน ประโยค ๑-๒, ป.ธ.๓-๖ หรือ เรียน ปริญญาตรี –โท-เอก ไปด้วย จบแล้ว ถือว่า เรามีวิชาความรู้ ทั้งทางธรรมและทางโลก^{๐๐}

๑.๑๐ ฃณฐณษิต ฃมวดปัญญา เช่น มีคำท้อหัวหมา บ่ท้อมีนานอกบ้าน ฃมยคความว่า ทองคำ เป็นของสวยงาม มีราคาค่างวดมาก ใครๆก็ชอบ อยากรได้เป็นทรัพย์ของตนเอง ถ้ามีแท่งทองคำใหญ่โตขนาดหัวหมา ราคาก็มีมากถึงหลายแสนบาท แต่ทองคำเขาขายเป็นสายสร้อย ๑ เส้นหนัก ๑ บาท ๓๐,๐๐๐ บาท ถ้า ๕ เส้น หนัก ๕ บาท ก็เท่ากับ ๑๐๐,๐๐๐ บาทดังนี้เป็นต้น และเงิน หลายแสนบาท ก็ใช้ไปๆ ประมาณ ๔-๕ ปีก็หมด ถ้าจะเทียบกับนานอกบ้าน ก็เทียบมีนานอกบ้านไม่ได้ เพราะนานอกบ้านนี้ ก็คือนาใกล้บ้านนั่นเอง เมื่อฝนตกมาแรงๆ น้ำฝนก็จะเซาะไหลนำพาเอาฝุ่น ฝุ่นขี้วัว ควายออกไปไ่สนามากด้วย และในขณะเดียวกัน เมื่อวัว ควาย เดินออกไปที่นานอกบ้าน ไปกินหญ้าแล้วถ่าย อุจจาระ ปัสสาวะไ่สนามา นาได้ปุ๋ยดี นาก็งาม เวลาเขาทำนาปลูกข้าว ข้าวก็ออกรวงดกหนา เมล็ดสวยงาม เก็บเกี่ยวมาก็ได้เยอะ ดังนั้นนานอกบ้านจึงมีราคามากกว่าทองคำเท่าหัวหมา เพราะกินไม่หมดเหมือนทองคำ ที่ดินที่เป็นนาทุ่งกว้างหลายไร่นั้น พอถึงฤดูทำนา ฝนตกลงมามากๆ ก็ทำนา หว่านกล้า ปลูกข้าว และได้ข้าวมากินเยอะทุกๆปี ไม่อดไม่ยาก^{๐๙}

๑.๑๑ ฃณฐณษิต ฃมวดเบ็ดเตล็ด เช่น นาดีเขาถามหาเข้าปลูก ลูกดีเขาถามหาพ่อแม่ ฃมยคความว่า นาของใครดี ปลูกข้าวแล้ว สวยงามมาก รวงข้างดกหนา งามมาก โดยใช้ข้าวปลูกเพียง ๑๕ กระสอบเล็กเท่านั้น เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วได้ข้าวมาก แล้วนำเมล็ดข้าวไ่ใส่กระสอบแล้ว

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

ได้มากถึง ๑๐๐ กระสอบใหญ่ เขาค้นอื่นทราบแล้ว ก็จะถามหาข้าวปลูกของคนนั้นว่า นำพันธุ์อะไร มาปลูก เอามาจากไหน แม้จะเป็นพันธุ์ข้าวดอก ข้างกลาง และข้าวใหญ่ก็ตาม เพราะเขาอยากจะทำ ตามด้วย เพื่อได้มากตามนี้ และในทำนองเดียวกัน เหมือน ลูก หลานของใครๆ ซึ่งเป็นคนดี เชื่อฟัง บิดา มารดา ญาติพี่น้อง ทำงานต่างๆ เก่งมาก แม้ไปเรียนหนังสือ ก็เรียนเก่ง ขยันขันแข็ง ได้ดี มี ตำแหน่งอันสูงส่ง มีเงิน ทอง ของใช้พอเพียง เลี้ยงตัวเองได้ ใครๆ เห็นก็นิยมชมชอบ ถ้ามึงเชื่อ ชาติ ตระกูล บิดา มารดา ญาติ พี่น้อง ทำงานต่างๆ เก่งมาก แม้ไปเรียนหนังสือ ก็เรียนเก่ง ขยันขันแข็ง ได้ดี มี ตำแหน่งอันสูงส่ง มีเงิน ทอง ของใช้พอเพียง เลี้ยงตัวเองได้ ใครๆ เห็นก็นิยมชมชอบ ถ้ามึงเชื่อ อายุ เท่าไร การศึกษาชั้นไหน ทั้งทางธรรม และทางโลก มีครอบครัวหรือยัง มีลูกกี่คน ถ้าเขายัง โสด ก็อยากได้มาเป็นลูกเขย หรือ ลูกสะใภ้^{๐๐}

๒. ฃญาเกี้ยวพาราสี ฃญาเกี้ยวพาราสีนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฃญาข่อย นั่นก็คือ เป็นฃญาที่ชายหนุ่มและหญิงสาว พุดเกี้ยวพาราสีต่อกัน หรือ จำยฃญา หรือ พุดฃญา ได้ ตอบซึ่งกัน และกัน ในเวลาว่างงานเทศกาล ตรุษสงกรานต์ งานนักขัตฤกษ์ ที่วัดวาศาสนา หรือ งานที่สาวๆ ลง ช่วง ทางอีสานสมัยก่อนเรียกว่า งานลงช่วง คือ งานที่ผู้สาวเองงานลงมาทำร่วมกันตอนกลางคืน เดือนหงายวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑-๕ ของปีนั้นๆ หรือ เดือนไม่หงายก็ตาม เช่น ลงเข็ญฝ้าย ปั่น หลอด คัดฝ้าย อีวฝ้าย ยัดไส้เสื้อ และหมอน บอกในมะขาม เข็บ ปัก ถักร้อยผ้าอื่นๆ เป็นต้น ในขณะนั้นเอง ผู้บ่าวหรือชายหนุ่ม ก็จะพากันไปเล่นสาว จะมากันเป็นหมู่ ๕-๖ คน หรือ ๒-๓ คน โดยเป่าแคน, ดิดพิน, เป่าหีน, สีซอเดินไปหาสาวที่ลงช่วงนั้น เมื่อไปถึงแล้ว ก็จะพุดฃญา หรือ จำยฃญาใส่กัน จะไม่พุดตรงๆ เหมือนสมัยปัจจุบันนี้ เพราะสมัยนั้นคนเขาเก่งเรื่องฃญามาก ซึ่งได้มา จากปู่ ย่า ตา ยาย บิดาและมารดา โดยจะจำยฃญาเปรียบเทียบกับ อุปมา อุปมัย ให้อีกฝ่ายหนึ่งคิดแปล ความหมายเอาเอง แล้วพุดตอบออกมาใส่กัน ตัวอย่างเช่น

ชาย ถามว่า :	พากันทำสร้าง	อิหยังน้อคือสิหม่วน	แต่น้อ
	ให้อ้ายขอดจ้อย	ฟังข้อต่อความ	ได้บ้อ
หญิงตอบว่า :	น้องกะลงช่วงเล่น	เงินในถ่าเว้าบ่าว	แพ้แหล่ว
	คันอ้ายมาจอดแล้ว	เข็ญเกี้ยวหมากพลู	ก่อนเถิน
	แม่นอ้ายลูกแต่กำ	ทางถิ่นแดนได้	น้ออ้าย
	นางอยากหลังเห็นใจ	แม่นประสงค์ยังแพ้	
ชายถามว่า :	อ้ายหากเทียวทางพ้อ	นำกันหลายเทื่อ	น้องเอย
	น้องบ่จำจื้อหน้า	ผะอวนอ้ายกะเหล้าลืม	ชั้นบ้อ
	ใจประสงค์ต่อไม	จึงได้แบกขวานมา	

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

ใจประสงค์ต่อปลา	จึงแบกแหมาพร้อม	
กันแม่นเป็นตาได้	นื่องเอย	
ลิสานไซมาใส่	ลิแจวคันควนคั้น	ชั้นแหล่ว
คันบ่เป็นท่าแล้ว	ป้อ่งห่างลำงาม	นั้นนา
อ้ายอยากถามอ้อย	เกี่ยวพันหรือยังนื่อง	
มีเรือหนาม	เสมออ้อยกลางกอ	อ้ายเอย
หญิงตอบว่า : นื่องหากปลอดอ้อยซ้อย	หน่อน้อยกะบ่ซอน	
กาบกะบ่ห่อ	บ่มีหนามมาเกี่ยว	
ผัดแต่เป็นอ้อยขึ้น	เรือสิเกี่ยวกะบ่มี	ดอกอ้าย
ผัดแต่เป็นพุ่มไม้	คงได้แห่ตามคำจา	
ใจประสงค์ต่อไม้	จงหวานเอาเด้ออ้าย	อ้อ
ใจประสงค์ต่อปลา		

ชายถามนั้น ผู้วิจัย ขออธิบาย ขยายความต่อไป ข้อนี้ หมายความว่า พวกน้องๆพากันลงช่วงนี้ ทำอะไรบ้าง คงจะสนุกสนาน และพี่ขอพักจอดที่นี้ ขอคุยได้ไหม, หญิงก็ตอบว่า พวกนี้พากันลงช่วง เจ้นฝ้ายเป็นคัน เพื่อว่ารอคอยอ้ายมาเยี่ยม เมื่อพี่มาแล้ว ขอเชิญเที่ยวหาก พลุด้วย และพี่นี้มาจากไหน มาหาน้องเพื่อประสงค์อะไรบ้าง นื่องก็อยากทราบเหมือนกัน

ชายพูดต่อไป ผู้วิจัย ขออธิบาย ขยายความต่อไป ข้อนี้ หมายความว่า พี่ที่เคยพบน้องหลายครั้ง แต่น้องอาจจะหลงลืมไปบ้าง พี่มาวันนี้ ก็เพราะคิดถึงน้อง อยากพบน้อง ประสงค์อยากได้น้องไปเป็นภรรยา รักจริงหวังแต่งงาน ถ้าได้ก็เอา ถ้าไม่ได้ก็กลับคือบ้าน และอยากถามน้องว่าน้องมีแฟนหรือเปล่า มีคนมาหมั้นหมายแล้วหรือยัง

หญิงก็ตอบว่า ตั้งแต่ น้องเกิดมาเป็นหนุ่มสาวแล้ว ก็ยังไม่มีชายหนุ่มมาพุดจา ขอรักเป็นแฟน มาขอแต่งงาน ขอบอกว่า ถ้าพี่มาครั้งนี้ เพื่อต้องการน้อง และรักจริงหวังแต่งงานนั้น นื่องก็ยินดีตามจุดประสงค์ของพี่

ชายถามว่า : อันว่า วังเวนนี มีซอนแล้วหรือบ่ คันบ่มีซอนช่วงแหทองอ้ายสิหวานเด้อ คันบ่มีไม้ซอนแหอ้ายสิหวานลง ได้บ่ นื่องสาว เอย ^{อ้อ} ผญาข้อนี้ ศัพท์ว่า วังเวน ก็คือ หนองน้ำใหญ่ ที่เป็นวังลึก ขอนั้น หมายถึงขอนไม้ ขอนช่วง ได้แก่ขอนไม้ขวงไว้ แห ก็คือตาข่ายเป็น

^{อ้อ} ประมวล พิมพ์เสน, ผญาห่อโคลง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔

^{อ้อ} สัมภาษณ์ นางสิงห์ ปามัน มารดาของผู้วิจัย พุดให้ฟัง, ผญาเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว, บ้านคอนสาย ต.คอนสาย อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี, ๒๕๖๒.

ผืนใหญ่ ที่คนอีสาน ได้สานไว้ทำเป็นคาง มีจอมแห แล้วผูกลูกแหเป็นลูกๆ กระจ่างไว้ที่ตีนแหให้หนัก เป็นสายรอบแห ซึ่งเป็นเครื่องมือจับปลา จับกุ้ง หอย ปู ของชาวอีสาน หว่าน ก็คือจับแหไว้ทั้งมือซ้าย ขวา แล้วจับมาห้อยไว้ที่ศอกขวาอีก แล้วขว้างไปในน้ำให้เป็นวงกลม กว้าง ๆ แล้วลงมือหมายเอาปลาในเพลานั้น ข้อนี้ หมายความว่า น่องมีแฟน หรือ มีสามีแล้วหรือยัง ถ้าไม่มี พี่ก็ขอพูด ขอจา ขอรักน้องนี้ เพื่อหวังแต่งงานกับน้อง

หญิงตอบว่า : อันว่าวังเวินนี้ บ่เคยมีขอนแก่นเป็นวังแม่น้ำครั้ง ไม่บ่มีอยู่ขอนแก่นบ่มี อยู่ขอนแก่น ปลายน้ำกะบ่มี ดอกอ้ายเอ๋ย ใจประสงค์ของอ้าย มีแหทองให้อ้ายหว่านลงถ่อน คงจะได้ปลาค่องกึ่ง ปลาตุ๊กอ้อยแน่นอน อ้ายเอ๋ย ข้อนี้ หมายความว่า น่องไม่มีแฟน ไม่มีสามี ยินดีพูดจา ถ้าพี่มีความประสงค์จะรักน้อง หวังแต่งงานกับน้อง น้องก็ยินดีไม่ขัดข้องแต่ประการใด

ชายถามว่า : กันน้องเว้าจั่งจั้นกะสืบสวนบุญสวนแล้ว ย้านแต่สายคออวนบ่คือคำเว้า อ้ายนี้ ย้านแต่วังเวินน่องมีขอนแก่น มีหนามแดง มีไม้ไผ่อยู่ในน้ำในพื้นที่หลาย น่องเอ๋ย ศัพท์ว่า เว้าจั่งจั้น คือพูดจริงตามนั้น ย้าน คือ กลัว ขอน คือ ขอนไม้ หนามแดง คือ หนาม คมแหลม ทั้งใหญ่เล็ก ของต้นหนามแดง เมื่อปัก – เสียบเรา ปวดมาก ข้อนี้ หมายความว่า ถ้าน้องพูดจริงตามนั้น ก็ดีแล้ว กลัวแต่ว่าพี่จะไม่ทำตามคำที่พูดไว้ และกลัวว่า น่องจะมีแฟน โดยมีผู้ชายมาพูด คุย จ้องไว้แล้ว เพื่อหวังแต่งงาน อยู่ร่วมกันเป็นฉันท์สามี ภรรยาต่อไป

หญิงตอบว่า : อ้ายเอ๋ย อันว่าวังเวินน่อง มีน้ำใสควรลงอาบ บ่มีขอนแก่นดอกอ้าย หนามแดงนั้นกะบ่มี วังนี้ปลอดอ้อยช้อย ไม้ไผ่บ่เคยมี พูดอ้อหลิบเคยตัวให้เชื่อหญิงจ๋า ศัพท์ว่า วังเวิน คือ หนองน้ำ ฝาย ลึก น้ำใสสะอาด หนามแดง ต้นไม้ประเภทมีหนามแหลมคม ปลอดอ้อยช้อย ไม่มีอะไร พูดอ้อหลิ พูดจริง หมายความว่า น่องนี้เป็นคนใสสะอาด ปลอดจากชายชู้ ไม่มีแฟน พูดจริง ทำจริง ไม่มุสา ขอให้พี่เชื่อใจเถิด ให้สบายใจได้

ชายถามว่า : อ้ายมาเหลียวเห็นเข้าในนาคิดอยากเกี่ยว ทั้งว่าคิดอยากเกี่ยวเจ้าของเข้ากะล้ำกัน ศัพท์ว่า เหลียวเห็น คือ มองเห็น เข้า ได้แก่ข้าวในนาที่ออกรวงแก่แล้วสมควรเกี่ยวได้ เกี่ยว ได้แก่ตัดออกมาเป็นกำมือ เกี่ยว ได้แก่มีดทรงกลม คมชัดมาก ตัดได้เร็ว คิดอยาก ได้แก่คิดอยากพูดจากับเขา ข้อนี้ หมายความว่า พี่มาเห็นข้าวในนาที่สุกพอเกี่ยวแล้วสวยงาม ก็อยากเกี่ยวข้าว และพร้อมอยากพูดจาปราศรัยกับเจ้าของนาด้วย เพราะเห็นแล้วก็ชอบใจ

หญิงตอบว่า : อ้ายมาเหลียวเห็นเข้าในนาคิดอยากเกี่ยวต้นบ้ออ้าย กันอยากเกี่ยวแท้ๆ เชิญมาแม่ เกี่ยวเข้าดอ กันอยากจางานน้อง ขอเชิญจางานบ่ว่า สิจาหยังแล้วอ้าย เชิญอ้ายเข้ามาอย่ามาดีแกลงหล่ม กินหมากขมเบิดมือกะดำ กินหมากขมเบิดมือตัน ทางสีส้มกะบ่มี ศัพท์ว่า ดีแกลงหล่ม คือ พูด พูดไม่จริงตามที่คิดไว้ พูดหลอกลวง หมากขม ได้แก่มะขมหวาน หมากขม คือ มะขามหวาน ส้ม คือ เปรี๊ยะมาก บ่มี คือ ไม่มี ข้อนี้ หมายความว่า เมื่อพี่มาเห็นน้องแล้ว ก็คิด

อยากพูดจา ปราศรัยกับน้อง เพราะรักน้องมาก ถ้าอยากพูดก็มาพูดได้ ไม่ขัดข้องแต่ประการใด ยินดี จะพูดอะไรก็พูดมา แต่อย่ามาพูดจาแกล้งว่ารัก ทั้งๆที่ไม่รัก ไม่ชอบใจ เปรียบเหมือนกิน มะยม หอมวันละกะตา ก็ไม่ส้ม ทั้งๆที่มันก็ส้มอยู่แล้ว กินมะขามหอมวันละคันก็ไม่ส้ม ทั้งๆที่มันก็ ส้มอยู่แล้ว นี่แหละเขาเรียกว่าพูดจาแกล้งแปลงเอาใจมันถูกต้อง พูดให้คนเชื่อจริงๆ

๓. ฃญาวอยพร ฃญาวอยพรนี้ เป็นคำพูด หรือคำกลอน ที่ดิงามเป็นคำกลอนที่ สละสลวยฟังแล้วปลื้มใจ ยืมได้เลย เป็นคติธรรมสอนใจ มีกลอนสั้น กลอนยาว ของคนผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้หลัก ผู้ใหญ่ หรือ คุณปู่ย่า ตายาย คุณลุง คุณป้า น้ำ อ้าว พ่อ แม่ คนรักใคร่ ชอบพอใจต่อกัน มี เจตนาดีต่อกัน พูดอวยพรให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้รับฟัง หรือ ผู้รับพร เพื่อให้มีกำลังใจ ความชื่นใจ ความสบายใจ ให้ประสบแต่ความสุข ความเจริญ โดยที่ ปู่ ย่า ตา ยาย พูดอวยพรให้แก่ ลูกหลาน ผู้เฒ่า ผู้แก่พูดอวยพรให้แก่ ลูก หลาน ญาติ มิตรที่มาเยี่ยมในเทศกาล บางครั้ง บาคราว พ่อ แม่ พูดอวยพรให้แก่ลูก หลาน ในครั้งจะไปสอบไล่ ขอให้สอบได้ เพื่อนพูดอวยพรให้แก่เพื่อนในเวลาพบ กัน ในวันขึ้นปีใหม่ เทศกาลตรุษสงกรานต์ เป็นต้น ครู อาจารย์ ที่เป็นพระสงฆ์เถรานุเถระ พูดอวยพรให้แก่ลูกศิษย์ของตน เพื่อให้อยู่ดี มีความสุข เดินทางปลอดภัย สอบให้ได้ทุกชั้น ทุกปี

การพูดอวยพรนั้น บางครั้งก็อวยพรเป็นฃญาคำกลอนก็มี เป็นสุภาษิตคำกลอนก็มี เป็น คำพังเพย ก็มี เป็นบทกลอนอวยพรก็มี จะใช้เป็นแห่ล่ออวยพรที่พระสงฆ์เทศน์แห่ล่ออวยพรให้ญาติ โยมที่มาทำบุญให้ทาน และหมอสวดขวัญ หรือส่วขวัญจะใช้อวยพรในพิธีบายศรีสู่ขวัญ และพิธี มงคลต่างๆก็มี คำฃญาวอยพรนี้ นักโหมกก็มักจะใช้ในการอวยพรให้คนผู้มาทำบุญให้ทานด้วย เช่น ทำบุญตักบาตรที่กองอำนวยการ ทำบุญตักบาตรบนสวรรค์ ทำบุญตักบาตรพระปญจวัคคีย์ เป็นต้น เพราะฉะนั้น บทกลอนฃญาวอยพร หรือว่า คำกลอนอวยพรให้แก่กันและกันของชาวอีสาน นั้น จึงมีหลายสำนวน หลายโอกาสที่ให้พรแก่กันและกัน ดังจะขอยกตัวอย่างนำมาให้ทราบดังนี้คือ

ฃญาวอยพร อวยพรให้พระภิกษุเช่น มาบัดนี้ ท่านอาจารย์ได้มาทานให้เป็นปัจจย ๒๐๐ บาท บ่อได้ขาดดี ๆ ทานแล้วจ้งหม่นงาม ผมสิดตามพรให้แนวได้คู่สู่ท่า เพ็นอยู่ในศาสนาเป็น ผู้ทรงสืบสร้างสิดสร้อยศาสนา อย่าได้คาหย่าย่านฝูงมารสิมาผ่า กำจัดกิเลสตัณหาหระออกให้ม้ม โจมฆ่าอย่างจมน ให้คู่ดันทางหน้าการศึกษาให้เรียนเก่ง ให้ได้เก่งกว่าเพื่อนเรียนได้คู่สู่แนว เรียน ปริญญาดรีย่ามีแป้ว เรียนไปบ่อมีโง่ ปริญญโท –เอก พร้อมเรียนได้ดังใจ ท่านอาจารย์ เอ้ย^{๐๓}

หมายความว่า มาบัดนี้ ท่านพระอาจารย์ได้มาทำบุญ ทำทาน ถวายปัจจย ๒๐๐ บาท เป็นสิ่งที่ดิงามมาก ผมขออวยพรให้ท่านให้อยู่ดีมีความสุข เป็นอยู่ในศาสนา สืบสร้างสิดธรรมใน

^{๐๓} พระมหาทองพูล ดิสฺสเทโว (พรสวรรค์), และวิสัยศักดิ์ นามสมรูป, ขวัญใจโหมกแถมพร, (ขอนแก่น : บริษัท คลังนาธรรมชาติ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

ศาสนาต่อไป อย่างกลัวฝูงมารมาทำร้าย กตจี ขอให้กำจัดกิเลส ตัณหา รากะออกไปให้ไกลตัว ให้
หมั่น ขยันศึกษาหาวิชาความรู้ใส่ตัว ให้สอบได้ปริญญาตรี-โท-เอก เทอญ

ผญาอวยพร อวยพรให้สามเณรเช่น บัดนี้ มีสามเณรน้อยสอวยอวยงามขนาด เอาเงิน
๑๐๐บาทโก้ ๆ มาโสให้ใส่ทาน อันนี้ท่านมาบริกรไว้ เป็นทุนยามลดชั่ว เป็นเสบียงเลี้ยงตัวทางสิ
เดินก้าวหน้าบ่อรอช้างงาเจริญ ขอให้เดินตามห้องครองธรรมได้เป็นหนึ่ง มีจิตใจลึกซึ้งมาทำสร้าง
ส่วนบุญ คุณเจ้าเณรสร้างทำบุญไปตลอด ขอให้เป็นยอดแก้วสมมั่งเหลียมมั่ง ให้เจริญสูงขึ้น
พรหมจรรย์อย่าไหวหวั่น การศึกษาขึ้นชั้นเรียนได้คู่สุปั ตรี โท ไปถึงถ่านธรรมวิจารณ์นักรธรรม
เอก จบเอนกสอดเกล้าเจ้าให้ล่วงเลย ท่านเอย^{๐๐}

หมายความว่า บัดนี้ มีสามเณรน้อยรูปงามท่านหนึ่ง มาทำบุญให้ทานให้ปัจจัย ๑๐๐
บาท เพื่อเป็นทุนไว้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ เมื่อหมดอายุในโลกนี้แล้ว จะได้ไปสู่สวรรค์ในอนาคต
ข้างหน้า ขอให้ท่านประพฤติ ปฏิบัติตามครองธรรมให้เป็นหนึ่ง รักษาศีลให้ดีงาม ให้มีจิตใจลึกซึ้งมา
ทำบุญให้ทาน ให้เจริญขึ้นในการประพฤติพรหมจรรย์ อย่าหวั่นไหว ให้มีการศึกษาเรียนได้ถึงจบ
ชั้น นักรธรรมชั้นตรี-โท-เอก และเรียนไปจนถึง ประโยค ๑-๒, ป.ธ.๓-๖-๘

ผญาอวยพร อวยพรให้คนเฒ่า คนแก่ เช่น คุณพ่อ คุณแม่เอ๋ย เจ้าหากเฒ่าแก่แล้ว เนื้อ
กะเหี่ยวหนังยาน ได้ทำทานหาบุญเพื่อคุณอันดีสิ้น ด้วยกุศลศีลสร้างเจ้าทำทานเททอด ขอให้สอ
ชั้นฟ้าวิมานกว้างสว่างสบาย อุบาทภัยพยาธิฮ้ายในเมื่อเป็นคน อย่าไถ่วนมาหาเบียดเบียนตัวเจ้า เจ้า
เฮ็ดไฮให้ได้แดงหน่วยหนา เจ้าเฮ็ดนาขอให้เจ้าหลานเข้า มีลูกสาว ขอให้ว่าหง่างๆ ดิ้นขึ้นมาพอ
กาย ให้เจ้าได้พบพ้อ ในเรื่องตั้งแต่เงิน ยามเจ้าเดินไปหน้า ให้กายขาวผ่อง ผ่องฉายดิ้น้องให้ยอ
ย่องว่าแต่ดี^{๐๐}

หมายความว่า คุณพ่อ คุณแม่ ท่านเป็นคนเฒ่า คนแก่ เนื้อเหี่ยว หนังยาน ได้มาทำบุญ
ให้ทาน ในวันนี้ เป็นเงิน ๑๐๐ บาท เมื่อคุณพ่อ คุณแม่หมดบุญจากมนุษย์โลกแล้ว ขอให้ไปสู่
สวรรค์ชั้นฟ้า เนาว่าอยู่ในวิมานอย่างสบาย ไม่ทุกข์ยากอะไรเลย ในเมื่อท่านอยู่ในเมืองมนุษย์นี้ก็ค
พวกอุบาทว์ อันตรายใดๆ อย่างมาเบียดเบียนท่าน แม้ท่านจะทำไร่ ปลุกแดงโม ขอให้ได้น่วยใดๆ
สวขงาม และท่านก็ตาม ขอให้ ข้าว กล้าในนา สวขงาม ออกรวงสวขงาม ได้ข้าวเยอะๆ มีลูกมี
หลานสาวๆ ก็ขอให้บอกสอนง่ายๆ ดิ้นขึ้นมาสายๆหน่อย ก็ขอให้ได้พบแต่เงินทองของใช้ต่างๆ
เดินไปที่ไหนก็ขอให้ญาติพี่น้องยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนดีศรีสังคม

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๐๐} พระมหาสมหมาย อุดกคุตโต พ., ประมวลโณมกอวยพร ,(ขอนแก่น :โรงพิมพ์คลังนานาธรรม,
๒๕๒๗), หน้า ๘-๙.

ผญาอวยพร อวยพรให้ชาวนา เช่น พ่อเอ๋ย แม่เอ๋ย สิบพ่อค้า ชาวพ่อค้าถึงอนง้อพ่อนา
ชาติไทยเฮก้าวหน้าบ่อดกตำเศรษฐกิจ ผุ่งชาวนากำชาดาชีวิตชาติไทยเฮไว้ สารุเคื้อ ด้วยใจใสสิน
สร้างเจ้าทำทานเป็นการใหญ่ ให้ได้บุญหลายๆ คล้ายกันกับหน่อกล้าในนาเจ้าออกผล ยามไถสุดไถ
คันคราดหว่านหลกคำ ให้เขียวงามคือเทออกฮวงให้งามโก้ องค์พุทธโธ สอนไว้ให้ทำทานโปรย
หว่าน ความต้องการกะสิได้สมเจ้าปรารถนา คุณพ่อ คุณแม่ชาวนาเอ๋ย^{๐๐}

หมายความว่า คุณพ่อ คุณแม่ที่เป็นชาวนานั้น พ่อค้า แม่ขาย ก็มาขอมต่อชาวนา เพื่อ
อยากได้ข้าวไปกิน ชาวพ่อค้ามิได้ทำนา แต่ชาวนาเป็นคนทำนาเก่ง ชำนาญงาน ได้เมล็ดข้าวมาก
สวยงามด้วย ชาติไทยเราก้าวหน้าไปเพราะชาวนา ในฐานะเป็นกระดูกสันหลังของชาติไทย เมื่อเห็น
ชาวนามาทำบุญให้ทานเช่นนี้ ขอให้ชาวนาทุกคนจงได้รับบุญมากๆ เหมือนหน่อข้าวกล้าในนานั้น
พระพุทธเจ้ายังสอนไว้ว่า ใครทำบุญก็จะได้รับบุญสมความปรารถนาทุกประการ
ผญาอวยพร อวยพรให้

ผญาอวยพร อวยพรให้คนหนุ่ม เช่น เจ้าเป็นชายคนโก้ ตรุโนยังหนุ่ม บุญจงนำห่อหุ้ม
ปกคุ้มคู่สู่ทาง ยามเจ้ายังอยู่ค้ำเป็นชายโสดเอโก มีแต่โตคนเดียวเปลี่ยวพลอยนอนแล้ง เจ้าแสวงหา
สร้างการงานคู่คู่อย่าง คิดอยากเป็น นายช่างหรืออยากเป็นพ่อค้าชาวนาไรให้ดั่งหวัง ยามเมื่อเจ้าสิบ
สร้างสินทรัพย์ให้เนืองนอง ให้เงินทองหลายๆลารวยเงินล้าน มีศฤงคารแต่เดี๋ยวนี เป็นเศรษฐีแต่ยัง
น้อย เป็นคนรวยแต่ยังหนุ่ม ให้มีสาวฮักหุ้มมาคุ้มหมั่นมากหลาย เคื้อ เจ้าหนุ่มเอ๋ย^{๐๐}

หมายความว่า ท่านเป็นคนชายรูปหล่อ ยังหนุ่มแน่น เมื่อท่านมาทำบุญให้ทานแล้ว ก็
ขอให้บุญนั้นปกป้อง คุ้มครองแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ ในเมื่อท่านยังเป็นหนุ่มนี้ อยู่คนเดียวเป็นชาย
โสด ยังไม่แต่งงาน เมื่อท่านแสวงหาการงานต่างๆ คิดอยากเป็นนายช่างทำอาคารบ้านเรือน สร้างวัด
วา พระพุทธศาสนา สร้าง กุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น หรืออยากเป็นชาวไร่ ชาวนาก็ตาม ก็
ขอให้ท่านได้สมควรมุ่งมาตปรารถนา หรือ เมื่อมาสร้างเนื้อสร้างตัว ดำเนินชีวิตไปนั้น ก็ขอให้
ลาภ รวยเงินทองเป็นล้าน เป็นเศรษฐีแต่ยังน้อย เป็นคนรวยแต่ยังหนุ่มแน่น และให้มีสาวๆมารุมมา
ล้อม มากมาย เป็นกำลังใจตลอดไป อยากได้ใครก็ขอให้สมหวังทุกประการ

ผญาอวยพร อวยพรให้ผู้สาว เช่น เจ้าเป็นสาวนวลหน้า มีศรัทธามาทานทอด ใจเจ้า
ปลอดอ้อยสร้อยเสมออ้อยหน่อกลาง บุญที่ทำทานสร้างของนางจงอยู่ส่วย ให้เจ้าลาภเจ้ารวย ทั้งรูป
สวยและโก้มะโนเจ้าให้ชื่นบาน ยามเจ้าปากกล่าวด้านให้เสียงหวานนวลหู ผู้ใดฟังคารมฉ่ำให้ฮัก
หอมตอมตุ่ม ให้บุญนำธรรมคุ้มปกคลุมหุ้มห่อ เจ้าทันมีไปน้อผุ่งหมู่แฟนและรู้ให้หนูได้ดั่งหมาย

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

อย่าได้ผู้ช่วยชี้อัปปริย ให้ได้ผู้คนดีมั่งมีเงินล้าน ได้ทำงานมีความรู้เป็นครู หรือตำรวจ เป็นนักบวช นักเว้าให้สมเจ้าปรารถนา ยามเจ้าวางขันห้า บุญผลางอยู่ส่ง อานิสงส์ส่งให้ไปเมืองฟ้าสุวรรณค์ ท่านเอ๋ย^{๐๐}

หมายความว่า คุณเป็นสาวหน้าवल เป็นคนสวย รวยเสน่ห์ มีศรัทธามาบริจาคทาน ตามศรัทธา ใจปลอดโปร่ง ใสสะอาด คุณทำบุญให้ทานไปแล้ว ขอให้บุญนั้นจงอุปถัมภ์คุ้มครองท่านไปตลอด ให้คุณลากรวย สวยงามไปตลอด จิตใจขอให้ชื่นบาน ให้พูดจาเสียงหวานไพเราะน่าฟังได้ ใครได้รับฟังเสียงพูดจา ให้เขารักชอบใจ ให้บุญนำธรรมคุ้ม ถ้าคุณยังไม่มีแฟน ไม่มีคู่ ไม่มีสามี ก็ขอให้ได้สมหวังดังที่คิดไว้ ขอให้ได้สามีคนดี มีเงินล้าน ได้ทำงานมีวิชาความรู้ จะเป็นครู หรือตำรวจ หรือ เป็นคนที่เคยบวชเรียนเขียนอ่านมาทางพระพุทธศาสนา เป็นนักโหมก นักพูด พิธีกร พิธีการก็ขอให้สมหวังของคุณที่คิดไว้นั้น และเมื่อดับชีพวายชนม์จาก โลกมนุษย์ไปแล้ว ขอให้บุญที่ทำไว้แล้วจงส่งคุณไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทอญ

ผญาอวยพร อวยพรให้คุณครู เช่น เจ้าเป็นครูงามยิ้มสมแม่พิมพ์ของชาติ เด็กฉลาดรอบรู้เพราะครูนี้ได้สั่งสอน โลกบ่อเกิดเดือดร้อนตกต่ำเศรษฐกิจ เพราะอาศัยห้วคิดเพิ่นครูสอนไว้ ครูนี้เปรียบดังไฟดวงเจ้เง้งแสงสว่าง เหมือนดังคนชี้ถนนหนทางให้คนยกอย่างเย็นเดินได้ไต่ตามครูเปรียบเหมือนดังน้ำลำลงโสดสงศรี ทำให้อินทรีย์โสฬสงนวลขาวเจ้ง สาธุเด้อ คุณครูมาทานให้เป็นปัจจัย ๑๐๐ บาท ด้วยอำนาจบุญกุศลส่วนนี้จงนำผู้ส่งผล ให้เจ้ามีทรัพย์ล้น อย่างจนทรัพย์อัปปัญญา ปรารถนาแนวใด ได้ดังใจประสงค์แม้ง ถึงยามแล้ง หรือเช้า อย่าห้อยเหงาให้สร้อยชื่น ดิ้นขึ้นมามือเข้า เงินล้านให้หลังโฮม เด้อ^{๐๕}

หมายความว่า ท่านเป็นครูคนสวย คนงาม ยิ้มสวยมีเสน่ห์ สมเป็นแม่พิมพ์ของชาติแท้ เด็กเกิดเป็นคนฉลาดรอบรู้ขึ้นมา มีวิชาความรู้ดีนี้ ก็เพราะคุณครูนี้แหละเป็นคนอบรมสั่งสอนให้โลกมิได้ตกต่ำไปในด้านเศรษฐกิจ เพราะคุณครูมีห้วคิดดี ได้บอกแก่ประชาชนด้วย คุณครูนี้เปรียบเหมือนไฟดวงเจ้เง้งแสงสว่าง ส่องทางให้คนเดินได้ เหมือนดังคนชี้ถนนหนทางให้คนเดินไปได้ไม่ให้หลงทางไป ครูเปรียบเหมือนเป็นน้ำให้อาบแล้ว ร่างกายก็ผ่องใสนวลงาม และสาธุด้วย ที่คุณครูมาทำบุญให้ทานบริจาคปัจจัยจำนวน ๑๐๐ บาท ด้วยอำนาจบุญกุศลผลทานส่วนนี้ จงเป็นผู้มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย อย่างจนทรัพย์อัปปัญญา ปรารถนาสิ่งใด ขอให้ได้สมความมุ่งมาดปรารถนา ทุกประการเทอญ

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

ผญาอวยพร อวยพรให้ประชาชนทั่วไป เช่น มื้อนี้ คุณพ่อ คุณแม่ เพิ่นได้มาทานให้เป็นปัจจัย ๑๐๐ บาท ประราณาสังโค ขอให้ได้สิ่งนั้นสมด้ามปรารณา ขอให้มิผลลันเป็นคนอย่าตระหนี่ ข้าฯขออวยพรทั้ง ๔ มีอายุ วรรณะ สุขะ พละนี้ละท่านตนเจ้าให้รับเอา ดั้นสูงเข้าให้สดชื่นใสแสง เถิงยามแลงให้ขึ้นบานตามบ้าน คันมีงานกะให้ทำไปบ้างอย่าวางหนีถ่มปล่อย คันมีเด็กหนุ่มน้อยให้เขานั้นช่อยชู ผลของท่านให้ส่งผู้ ให้รวยลาบเงินทอง ทั้งสิ่งของให้พอเพียง เศรษฐกิจให้มีลันอย่ามีจนเคื้อท่าน ทำทานโปรยหว่าน มีลูกหลานให้อักคุ่มเป็นเหงาเผ่าพันธุ์ ท่านเอย^{๐๐}

หมายความว่า วันนี้มีคุณพ่อ คุณแม่ ได้มาทำบุญให้ทาน บริจาคปัจจัย ๑๐๐ บาท ประราณาสังโคขอให้ได้สิ่งนั้นตามความปรารณา ขอให้มิผลลันสงสัยมากๆ เป็นคนอย่าตระหนี่เหนียวแน่นให้ทำบุญไปเรื่อยๆ ข้าพเจ้าขออวยพรธรรม ๔ ประการ ให้ท่านคือ ให้มีอายุ วรรณะ สุขะ พละต่อไป การดำรงชีวิตในแต่ละวันนั้น ให้สดชื่น แจ่มใส ไร้โรคภัยไข้ให้ลากรวย เงินทอง มีข้าวของเครื่องใช้เพียงพอ มีลูกๆ หลานๆ ขอให้รักเขามากๆด้วย ตลอดไป

ผญาอวยพร อวยพรในพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่คนที่หายป่วยใหม่ๆ พราหมณ์ผู้บายศรีสู่ขวัญ หรือสูตรขวัญเป็นคนอวยพรให้ และผูกแขนด้วยฝ้ายสีขาวด้วย เช่น นอนหลับให้เจ้าได้เงินพัน นอนฝันให้เจ้าได้เงินหมื่น นอนตื่นให้เจ้าได้เงินแสน แบนมือไปให้เจ้าได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาน มารฮ้ายอย่ามาเบียดเบียน ให้เจ้าหายเคราะห์หายภัย สรรพเคราะห์เจ้าได้เห็น สรรพเวรเจ้าอย่าได้พ้อ ให้เจ้าหายพยาธิโรค ให้เจ้าได้มีศักดิ์นาฏภาพ พ่ายแพ้ข้าศึกศัตรู สัพเพ เต โรคาสัพเพ เต อันตรายา วินสตันคฺขอให้โรคทั้งหลาย ทั้งปวง และขอให้อันตรายทั้งหลาย ทั้งปวง จงพินาสสูญหายไปเถิด^{๐๖}

ผญาอวยพรคู่บ่าวสาว พราหมณ์ผู้สู่ขวัญให้คู่บ่าวสาวอวยพรให้ก็ได้ หรือ พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือ เพื่อนฝูง ญาติ พี่น้อง อวยพร ผูกแขนให้ก็ได้ เช่น ให้เจ้าเป็นคู่แก้ว คู่ขวัญ ให้เจ้าอีกกันบ่มีเปิดกัน ลูกแก้วเกิดหญิงชาย สุขสำบายบ่จนแก่เฒ่า สมบัติหลังเข้าเนืองนอง เงินทองมีมากล้น อย่างจนทุกข์ยากไ้ ภัยต้องอย่ามี ตลอดกาลนานเทอญ^{๐๖}

ผญาอวยพร เพื่อนเจ้าบ่าว เจ้าสาวอวยพรให้ในวันแต่งงาน เช่น ขอให้เพื่อน จงมีความสุข สุขีหมั่นกับเมียแพงอย่าเปิดหน้าย ให้ได้ลูกหลานๆ เป็นหญิงชายพราพร้อม ครวเือนเพื่อนให้อักกัน

^{๐๐} พระมหาสมหมาย อคฺคฺคุโต , ผญาอวยพรสำหรับประชาชนทั่วไป, (ขอนแก่น : บริษัทลงนารธรรม จำกัด, ๒๕๒๘), หน้า ๖.

^{๐๖} พรทิพย์ ชังธาดา, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕.

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖

ให้มีจิตใจหมั่นนำเม็พเพ่งอย่าให้หวั่น กับทั้งญาติหมั่นให้พันเกี่ยวสักันเดื่อ^{๐๓}

๔. ปัญหาภยิตถีสาน ปัญหาภยิตถีสานนี้ คือ สำนวนภยิตถีสานที่มีปัญหาอยู่ หรือยังเป็นปริศนาอยู่ เป็นบทกลอนพญาที่ยังมิได้อธิบาย ขยายเนื้อความให้แจ่มแจ้งแต่ประการใด บางท่านก็จะสามารถแปลความหมายได้ อธิบาย ดีความ ได้ดีหลายสำนวน แต่บางท่านก็ไม่สามารถตีความได้ ไม่สามารถอธิบายบทกลอนพญานั้นได้ ดังนั้น คำที่นำมาถาม มาตอบกัน หรือมาปรึกษาหารือกัน เรียกว่า ปัญหา ผู้เฒ่า ผู้แก่ ชาวอีสาน สมัยโบราณ เมื่อเวลานั่งสานคุ สานกะด่า สานแห สานมอง สานไซ สานหวด สานกะดั่งฝัดข้าว สานกะเบียน สานจ่อ สานก่องข้าว หรือนั่งฟังไฟในเวลาหนาว อยู่ใต้ต้นขนุน ต้นมะม่วง บริเวณบ้านตนเอง ผู้เฒ่าหมู่เดียวกัน ก็มานั่งชุกรกัน และมีเด็กน้อย ลูกหลานมานั่งดูผู้เฒ่าทำงาน และพูดคุยกัน เรื่องปัญหาต่างๆ ปัญหาที่มีมากมาย แต่พอสรุปได้ว่า มี ๓ ปัญหา คือ ปัญหาคติโลก ปัญหาศีลธรรม และปัญหาเสียวสวาสดี ปัญหาใด เกี่ยวกับเรื่องโลก อย่างเดียว ไม่ได้กล่าวถึงธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ปัญหาที่จัดเป็นปัญหาคติโลก ปัญหาใด เกี่ยวข้องกับโลกบ้าง เกี่ยวข้องกับธรรมบ้าง ปัญหาที่จัดเป็นปัญหาศีลธรรมเจือปนกับคติโลก ปัญหาใด เกี่ยวข้องกับเรื่องเสียวสวาสดี ปัญหาที่จัดเป็นปัญหาเสียวสวาสดี^{๐๐}

ผู้วิจัยก็ต้องให้ความหมายไว้ อธิบาย ขยายความปัญหาต่างๆ และบทกลอนพญานั้นๆ ให้อุชกรุ่นหลังทราบอย่างแจ่มแจ้ง ในแต่ละบทกลอนพญาอีสานนั้นๆ เช่น(๑) ปัญหาคติโลกกล่าว ว่า กอไฟน้อยกอไฟหนามหนา ผู้ใดทนายได้ปัญญาคิดว่าหมู คืออะไร คำตอบ คือ หนังสือ(๒) กาบินไปกาซ้อง กาบินมากาหลงคืออะไร? คำตอบ คือ กงหลา(๓) โกบโกบคือใบพลู มีสูตรทรง ขนบ่งซอบคืออะไร คำตอบคือ หูว่ว –หูควาย(๔) ดอกอีหยังอยู่ในถ้ำ ฝนตกอำปละเทื่อ คำตอบคือ พระพุทธรูป คนหุดสร่งน้ำปีละครั้ง(๕) บักหัวโล้น โตนน้ำแต่เด็ก ดอบ คือบวยตักน้ำ เขาอยู่ขา คืออะไร? คำตอบคือ ไก่ ตาเต็มโต คือ อะไร ดอบคือ หมากนัค ดังนี้ เป็นต้น^{๐๐}

ปัญหาคติโลกเจือปนศีลธรรม เช่น(๑) บทกลอนนี้ว่า กกบตึ้งตึงตายตั้งแต่จำ ก่าบเห ลื่องไปตึ้งแต่ใบ หมายความว่า ผู้ใหญ่โบราณเปรียบกับกก ผู้น้อยโบราณเปรียบกับง่า หรือใบ คำว่าตึ้ง และลื่อง ได้แก่ สนใจ เอาใจใส่ จดจ่อ ไหว ดึง คือเมื่อทำผิดกฎหมายบ้านเมือง จะวิ่งเข้าไปหาผู้มีอำนาจทางศาล ถ้าผู้มีอำนาจทางศาลไม่รับคำว่าจะช่วยเหลือ ผู้ทำผิดก็วิ่งไปหาคนรองลงไป แลคนรองก็รับปากว่าจะช่วยเหลือ แต่เมื่อผู้ใหญ่ เป็นผู้มีอำนาจเต็ม ไม่สนใจใยดีจะช่วยเหลือ ไม่ได้มอบอำนาจให้คนรองทำแทน เรื่องที่ร้องขอนั้น ก็ไม่สำเร็จได้ ผู้น้อยไม่ควรเสนอ

^{๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๐๐} ปรีชา พินทอง, ไขภยิตถีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๒๘), หน้า ๓๘๖.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๗-๓๘๘.

ปัญหาคติโลกเจือปนกับคติธรรมเช่น (๒) กากินปิงไปคาคอเอ้ง เอื้อคาแก้งไปหล่มเค้ง
วัง หมายความว่า ลูกทำผิด พ่อแม่ไปรับโทษแทน ลูกน้องทำผิด นายเป็นผู้ไปรับโทษแทน ลูกศิษย์
ทำผิด ครู อาจารย์เป็นผู้ไปรับโทษแทน และราษฎรทำผิด เจ้านายเป็นคนรับโทษแทน^{๐๐}

ปัญหาคติโลกเจือปนกับคติธรรม เช่น (๓) การเมืองฮ้อนฮอมไปเป็นหย่อม และหย่อม
มีพ่อบ้านหลายล้นกว่าคน คนมีน้อยนายหลายเหลือไพร่ หัวค้อนได้นำกันก่อนดำ (ปัญหาปัสเสน)
หมายความว่า บ้านเมืองสมัยโบราณ มีเจ้าเมืองคนเดียว บ้านในสมัยโบราณมีเจ้าบ้านคนเดียว ทุก
วันนี้ เมืองหนึ่ง บ้านหนึ่ง แยกการปกครองออกเป็นหลายเส้น หลายสาย คนหนึ่งปกครองทางหนึ่ง
อีกคนหนึ่งปกครองทางหนึ่ง นายร้อยหลายกว่านายสิบ เด็กน้อยปกครองผู้ใหญ่ พ่อเป็นนายสิบ
ลูกเป็นนายพัน นายพล^{๐๐}

ปัญหาคติโลกเจือปนกับคติธรรมเช่น (๔) บวกสอง หนองสาม วัฏฏสาม อารามสี่ ป่า
ห้าสี่ฝิบมีได้ หมายความว่า บวกสอง ได้แก่ กามสองคือ กิเลส กาม ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ วัตถุ
กาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ด้วยใจ หนองสาม ได้แก่ ตัณหาสามประการ
คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา วัฏฏสาม ได้แก่ กิเลสวัฏฏะ กัมมวัฏฏะ วิปากวัฏฏะ อารามสี่
ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุpekขา ป่าห้าสี่ฝิบมีได้ ได้แก่ ธาตุทั้ง ๔
ประการ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ เมื่อคนตายแล้ว ธาตุทั้ง ๔ ก็หายไปตามธาตุของมัน^{๐๐}

ปัญหาเสียวสวาสดี ปัญหาเสียวสวาสดีนี้ ก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับคติโลกคติธรรม
เหมือนกัน เช่น (๑) ท่านจงหาเอาข้าว นอ งา อักขาเขตเอือนั้น บาดว่าเกิดเหตุฮ้ายยังลิได้เพ็งพา
หมายความว่า ข้าวหมูตัน ป้องกัน ปั้น ผา หน้า ไม้ หอก ดาบ หลาว แหลม ถ้าใครมีข้าวหมูตัน
ยิงฟันเข้า นอแรด กับงาช้าง ถือว่าเป็นวัตถุมงคล ถ้าบ้านใดเรือนใด หรือ บุคคลใดมีของสามสิ่งนี้
คือ มีข้าว หมูตัน มีนอแรด มีงาช้าง ถือว่าเป็นสิริมงคล เกิดความอุดม สมบูรณ์ ด้วยทรัพย์สินเงิน
ทอง และปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆ เขาจะมายิง มาแทงก็ไม่เข้า^{๐*}

ปัญหาเสียวสวาสดี (๒) หาดเฮากายมานั้นมีหินหรือบ่ บ้านม่อใกล้ มีคนเฝ้าอยู่แผ่ง
บ่นื้อ หรือบ่มีพุกยาเปล่าแปนเป็นฮ้าง ดงดอนนั้นมีต้นไม้ในป่าดงหนาบ่นื้อ หรือหากเป็นแนว
ดอนบ่มียังไม้ หมายความว่า หินในที่นี้ หมายถึงหินที่มีราคาแพง หินอยู่ใต้พื้นดินนานๆก็จะ
กลายเป็น พลอย เพชรนิลจินดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วมณีโชติ แก้วบุษราคัม เป็นต้น เขา
เรียกว่า ทรัพย์ในดินพวกนี้มีหรือเปล่า บ้านใกล้ๆนี้ มีคนมีศีลธรรม ชื่อสัตย์ สุจริต มีวัฒนธรรม

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๑

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๑.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

^{๐*} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๒.

จาริต ประเพณี อันดีงาม มีอยู่ในบ้านนี้ เมืองนี้ หรือไม่ และคงค่อนัน มีต้นจวง ต้นจันทน์ ต้นคู้ หรือไม่ว่า เพราะ ต้นไม้ ๓ ชนิดนี้ เป็นต้นไม้มีกลิ่นหอมมาก คนนิยมชมชอบ เป็นสิริมงคล ขายได้ราคาดีมาก ส่วนต้นไม้ธรรมดา อื่นๆ นอกนี้ ไม่ได้หมายเอาต้นไม้ในที่นี้^{๐๐}

ปัญหาเสียวสวาสดี (๓) ในเมืองนั้น มีกษัตริย์สร้างครองเมืองคุ้มไพร่บ่่น้อ หรือหากมีแต่เมืองใหญ่กว้างบ่มีเจ้านั่งปอง ฯ ในหนห้องธานีเมืองใหญ่ วัดที่ก่อสร้างไว้มีพระเจ้าอยู่ในบ่่น้อ หมายความว่า ในเมืองนั้น มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงทศพิชราชธรรมหรือไม่ ปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข หรือไม่ หรือว่า ปกครองไม่ดี จนชาวบ้าน เมืองได้รับความเดือดร้อน ฯ และในเมืองใหญ่นั้น มีพระสงฆ์ องค์เจ้า ผู้ทรงศีล ทรงธรรม หรือไม่ พระสงฆ์ เอาใจใส่ อบรม สั่งสอนประชาชน ชาวบ้านดี มีศีลธรรมหรือไม่อย่างไร^{๐๑}

ปัญหาเสียวสวาสดี (๔) ในเมืองนั้น ผู้คนเล่าสามขามิบ หรือว่า มีแต่เจ้าเจ้แ่งเต็มบ้านทั่วเมือง นั้นนอ หมายความว่า ในเมืองนั้น มีคนเล่าที่รู้หลัก นักปราชญ์ ฉลาดในจาริต ประเพณี และเคารพในศีลธรรมหรือไม่^{๐๒}

ปัญหาเสียวสวาสดี (๕) นกอีเอียง กินหมากโพธิ์ไฮ แหวแหวเสียงบ่มีโตฮ้อง แหวแหวฮ้องโตเดียวหมิดหมู่ หาสฮ้องโตเดียวนั้นกะบ่มี หมายความว่า นกอีเอียง โบราณเปรียบเหมือนคนคนที่มาชุมนุมกัน เพื่อปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน มีคนจำนวนมากเหมือนนกมากินหมากโพธิ์ไฮ เมื่อมาชุมนุมกันแล้ว ต่างคนต่างพูดคุยกันเป็นธรรมดา ไม่ช่วยกันคิดที่จะตัดสินเรื่องที่ประชุมกันให้เป็นแบบประชาธิปไตย ปล่อยให้หัวหน้าตัดสินคนเดียว ดังนั้น ผู้เฉลียวฉลาดเพียงคนเดียวเท่านั้นเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด นอกจากนั้นเป็นเพียงออกความคิดเห็นเท่านั้น^{๐๓}

๒.๕ ลักษณะของการประพันธ์ในบทกลอนผญาอีสาน

การประพันธ์กลอนผญาอีสานนั้นจะมีลักษณะเป็น ๒ ลักษณะ คือ แบ่งตามรูปแบบฉันทลักษณ์ มี ๒ ประเภท คือ (๑) ประเภทที่สัมผัสนอก และสัมผัสใน ผญาพวกนี้ มีสัมผัสระหว่างวรรคติดต่อกันโดยตลอด มีทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร ดังตัวอย่าง สัมผัสสระเช่น มีเอือนบ่มี

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๖.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๗.

^{๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๗

^{๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

ฝ่า มีนาบมีฮ้อง มีป่องบมีฝ้อด มีวัดบมีสงฆ์ มีถบมีบ่อนฮ้อย ของหมูนีบ่ดี, ไปวัดไปวา ไปนา ไปไฮ้, กินให้พ่อยาก ปากให้พอลว ^{๐๐}

ตัวอย่าง สัมผัสอักษร เช่น โมโหนี่ พาโตตกต่ำ ให้ค่อยคิดต่อด้านยังสิได้ต่อกำ, เจ้าผู้คิงบางส่วย สวयरวยเสมอหล่อ ต้องเป็นพ่อเจ้าปิ่น หรืออินทร์นั้นแต่งมา, ให้ไปดีเด้ออ้าย ผู้สายคอชูเฟิ่น เจ้าผู้เป็นเวินหน้า อย่าลืมน้องอยู่คอง เด้ออ้าย, คันแม่นเจ้าฮักข่อย แงงหอยให้มันเปื่อย แงงปลาให้เปื่อยกาง แงงช้างให้เปื่อยงา, อันว่าความผญาอ้าย ให้จ่ายมาให้มันคล่อง นื่องสิเก็บใส่ข้อง สิคองไว้ตั้งกะปู ^{๐๐}

บทกลอนผญาอีสาน ประเภทไม่มีสัมผัส หมายถึงบทกลอนผญาที่ไม่ได้ส่งสัมผัส นอกสัมผัสใน ต่อเนื่องกันไป แต่อาศัยเสียงสูงต่ำ ของเสียงวรรณยุกต์ และจังหวะของถ้อยคำ เป็นสิ่งที่ช่วยให้มีเสียงไพเราะ ตัวอย่างเช่น สัจจาแม่ญี่นี้ คือหินหนักหมื่น ถ่มใส่น้ำจมปิ้งกะบ่ฟู, บ้านโกล้ครั้งข้อมครั้งบ่แดง นอนตะแคงกอดสาวบ่อุ่น สวดจุ่มปุ่มมือจุ่มบ่ถึง ตกกะเทินว่าได้ลงน้ำ สลิงกินอาบแซ่ แม่นมีเงือกและแซ่ สลิงเหล่นล่องลอย, ตกกะเทินว่าได้กำคอแก้วบ่หวังวางให้เหล่าเหยีย ตกกะเทินว่าได้กำคอไก่อ้นบ่ยอมให้เจียจิดิน ดังนี้ เป็นต้น ^{๐๐}

บทกลอนผญาอีสาน ประเภทไม่มีสัมผัสบ้าง มีสัมผัสบ้าง แบบผสมผสาน เช่น ตกคำว่า ได้ลงมือปล้ำบ่เป็นสวนให้เป็นไฮ้ คันบ่ได้ปลุกข้าวคงสิได้ปลุกมัน, คันว่าเวียงจันทน์ฮ้าง สิเป็นโพนจี๋หมาจอก คันแม่นบางกอกฮ้างสิเป็นมุงกะต่ายนอน, จันทร์ใสแจ้จ้ง ดวงเดียวบ่มีคอง ดาวบ่ส่องแวดล้อม จันทร์เจ้ากะบ่เฮือง, คันได้กินตอนจั้น อย่าลืมห่างคุณหมา โจรบ่มาเวียนลักกะเพราะหมานอนเฝ้า, อย่าได้โลลิมเค้า ผักกะเตาตันเก่า บาดท่ากินลาบก้อย ยังสิอ้าวหา ^{๐๐}

๒.๖ ความสำคัญของบทกลอนผญาอีสาน

บทกลอนผญาอีสานนี้มีความสำคัญมากมายหลายอย่าง มีค่ามากมาย ดังจะได้อธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

๑. เป็นวิธีถ่ายทอดความรู้สึกที่งดงามไปยังผู้ฟัง เช่น ผญาภายิต และผญาอวยพร เพื่อให้มีความสุข ประสบความสำเร็จ ปลอดภัย สร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่ผู้ฟัง

^{๐๐} พรทิพย์ ชังธาดา, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๕๕), หน้า ๘๐.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๐๐} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผญา ๑, (ขอนแก่น : หจก. ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

๒. เป็นวิธีในการอบรมสั่งสอน โดยนำเอาบทกลอนพญากษัตริย์ มาอบรมสั่งสอนให้
ข้อคิด เตือนใจ ทุกชั้น ทุกวัย เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้ดำเนินไปสู่ความสุข ตามที่
สังคมต้องการ พญาประเภทนี้ มักมาจากความเชื่อในทางศาสนาและความเป็นจริงในชีวิต

๓. เป็นวิธีโน้มน้าวจิตใจ พญานี้เป็นประโยชน์ ในการโน้มน้าวจิตใจให้เกิด
ความสำเร็จในการสื่อสาร เช่น การเปรียบเทียบให้เห็นจริง ชัดเจน และเกิดจินตนาการจากสิ่งที่อยู่
ใกล้ตัว

๔. เป็นมรดกทางภาษา พญามีคุณค่าทางภาษา เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึง
เอกลักษณ์ของภาษาไทย เช่นว่า ใจประสงค์ต่อไม้ จึงได้แบกขวนมา ใจประสงค์ต่อปลาจึงแบก
หวิงมาสอน ใจประสงค์ต่อมือนจึงเก็บมอนมาใส่ ใจประสงค์น้ำให้จึงมาเยี่ยมหม่อมพระนาง

๕. เป็นบันทึกสภาพสังคม พญานี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมอีสาน เช่น การประกอบ
อาชีพ การกิน การอยู่ ค่านิยม โลกทัศน์ การเลือกคู่ครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ
การนับถือ ศาสนา

๖. ให้ความบันเทิงใจ พญานี้เป็นสิ่งที่สร้างความบันเทิงใจ ให้แก่ผู้ฟัง และผู้พูดอันเกิด
จากการใช้คำที่คล้องจองกัน การใช้โวหารเปรียบเทียบ ทำให้เกิดภาพพจน์ ความไพเราะ
สนุกสนาน และประทับใจ^{๐๐}

ดังนั้น บทกลอนพญาอีสาน มี ๔ ประเภท คือ (๑) พญากษัตริย์ของโบราณอีสาน (๒)
พญาเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว (๓) พญาอวยพรทั่วไป (๔) ปัญหาภาษิต และพญากษัตริย์ของโบราณ
อีสานยังแยกออกเป็น ๑๑ หมวด คือ (๑) พญากษัตริย์ หมวดการกิน (๒) พญากษัตริย์ หมวดความสุข
ความทุกข์ (๓) พญากษัตริย์ หมวดตน (๔) พญากษัตริย์ หมวดคน (๕) พญาหมวดการงาน (๖) พญา
หมวดบุญและบาป (๗) พญาหมวด การคบหาสมาคม (๘) พญาหมวด การศึกษา (๙) พญาหมวด
ปัญญา (๑๐) พญา หมวดการคบหาสมาคมและ (๑๑) พญาหมวด เบ็ดเตล็ด

ปัญหาภาษิตอีสาน ปัญหาภาษิตนี้ คือสำนวนภาษิตที่ยังมีปัญหาคือ เป็นบทกลอนที่ยัง
มิได้อธิบาย ขยายเนื้อความให้เข้าใจ อย่างแจ่มแจ้ง ปัญหาภาษิตนี้สรุปแล้วมีอยู่ ๓ ปัญหา คือ ปัญหา
คติโลก ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับโลก ปัญหาศีลธรรมเจือปนคติโลก ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับธรรมทาง
พระพุทธศาสนา เจือปนกับคติโลก และปัญหาเสี้ยวสวาสดี ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเสี้ยวสวาสดี

ลักษณะของการประพันธ์ในบทกลอนพญาอีสาน การประพันธ์บทกลอนพญานั้นมีอยู่
๒ ลักษณะ คือ ประเภทที่มีสัมผัสนอก และสัมผัสใน พญาพวกนี้ มีสัมผัสระหว่างวรรคติดต่อกัน

^{๐๐} พรทิพย์ ช้างธาดา, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕),

โดยตลอด มีทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร บทกลอนพญาอีสาน ประเภทไม่มีสัมผัสสัมผัสนอกสัมผัสใน หมายถึงบทกลอนพญาที่ไม่ได้สัมผัสสัมผัสนอกสัมผัสใน ต่อเนื่องกันไป แต่อาศัยเสียงสูงต่ำ ของเสียงวรรณยุกต์ และจังหวะของถ้อยคำ เป็นสิ่งที่ช่วยให้มีเสียงไพเราะ

บทกลอนพญาอีสาน ประเภทไม่มีสัมผัสบ้าง มีสัมผัสบ้าง แบบผสมผสาน เช่น ตกตาว่าได้ลงมือปล้ำบ่เป็นสวนให้เป็นไธ่ คันทบได้ปลูกข้าวคงลีได้ปลูกมัน, คันทาเวียงจันทน์ฮ้าง ลีเป็นโพนชีหมาจอก คันทมนางกอกฮ้างลีเป็นมุงกะด้ายนอน ใจประสงค์ต่อไม้ จึงได้แบกหวีมา ใจประสงค์ต่อปลาจึงแบกหวีมาสอน ใจประสงค์ต่อมือน จึงเก็บมอนมาใส่ ใจประสงค์นาลไถ้จึงมาเยี่ยมหม่อมพระนาง

บทกลอนพญาอีสานนั้นมีความสำคัญอยู่หลายอย่างคือ เป็นวิธีถ่ายทอดความรู้สึกที่ดีงามไปยังผู้ฟัง เป็นวิธีในการอบรมสั่งสอน ประชาชนทั่วไป เป็นวิธีโน้มน้าวจิตใจ ของคนให้ทำดี ประพฤติชอบ เป็นมรดกอีสานทางภาษา เป็นบันทึกสภาพสังคม ศาสนาของแต่ละคน และ ให้ความบันเทิงใจ เป็นสิ่งที่สร้างความบันเทิงใจ ให้แก่ผู้ฟัง และผู้พูดอันเกิดจากการใช้คำที่คล้องจองกัน การใช้โวหารเปรียบเทียบ ทำให้เกิดภาพพจน์ ความไพเราะ สนุกสนาน และประทับใจ

จากการศึกษาในบทกลอนพญาของอีสานในบริบทสังคมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า คำว่า พญา หมายความว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ได้แก่ความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้ รู้เรื่องต่างๆ ดังบทพญาบทหนึ่งว่า มีความรู้พาโลเฮ็ดบ่เหม่น มีความรู้ท้อแผ่นฟ้า เป็นบ้ำท้อแผ่นดิน และความ เป็นมาของพญาภายิตอีสานนั้น มีมาตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ตั้งขึ้นเป็นราชธานี ราว พ.ศ. ๒๑๐๗ มีชายคนหนึ่ง อายุประมาณปูนกลาง เขาเกิดที่เมืองเวียงจันทน์ เป็นคนเฉลียวฉลาดมาแต่กำเนิด ไม่มีการศึกษาสูง เขาเห็นอะไรก็นำมาผูกเป็นบทกลอนพญาหมด เขามีลูกศิษย์คนหนึ่ง ชื่อว่าบักเซียงน้อย เมื่อเขาไป ณ ที่ใดเขาก็เอาบักเซียงน้อยนี้ไปด้วย เขาเป็นคนพูดพญา บักเซียงน้อยเป็นผู้จดเขียนไว้ การจดเขียนในสมัยนั้น ใช้ใบลานนำมาเขียน เพราะไม่มีกระดาษ ดินสอเหมือนในสมัยนี้ เมื่อเขาไปตามถนนหนทาง เขาเห็นผักอีตู้อยู่ เขาก็พูดพญาว่า ผักอีตู้อยู่ต้นตำใบดก กกบ่ทันฝั่งแน่น สักมาจุ่มดอก ฮากบ่ทันหย่งพั้น สักมาปิ่นโปใบ พอเขาพูดจบ บักเซียงน้อยก็จดเขียนไว้ ดังนี้เป็นต้น และความเป็นมาของคาถาธรรมบท การแปล และอธิบายความในคาถาธรรมบทในอดีตถึงปัจจุบันนั้น ตามที่ได้ศึกษามาแล้วพบว่า มีความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย มาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และมาถึงในสมัยปัจจุบันนี้ ธรรมบทนั้นมีอยู่ในภาคที่ ๑-๘ ภาค เป็นภาษาบาลีมี ๘ เล่ม เป็นภาษาไทยมี ๘ เล่ม การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เริ่มมาตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๐ ประเภทของพญาอีสานนั้นมีอยู่ ๔ ประเภท คือ พญาภายิตของโบราณอีสาน พญาอายุพรทั่วไป พญาเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว และปัญหาภายิต และพญาภายิตโบราณอีสานยังแยกออกไปเป็น ๑๑ หมวด คือ พญาภายิตหมวดการกิน พญาภายิตหมวดความสุขความทุกข์ พญาภายิต

หมวดคน ฅญาภยิตหมวดคน ฅญาภยิตหมวดการงาน ฅญาภยิตหมวดบุญและบาป ฅญาภยิต
 หมวดการคบหาสมาคม ฅญาภยิตหมวดการศึกษา ฅญาภยิตหมวดปัญญา ฅญาหมวดความไม่
 ประมาทและความประมาทและฅญาภยิตหมวด เบ็ดเตล็ดและลักษณะของการประพันธ์ในบท
 กลอนฅญาอีสานนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ประเภทที่มีสัมผัสนอก และสัมผัสใน ฅญาพวกนี้ มีสัมผัส
 ระหว่างวรรคติดต่อกันโดยตลอด บทกลอนฅญาอีสาน ประเภทไม่มีสัมผัสบ้าง มีสัมผัสบ้าง แบบ
 ผสมผสาน เช่น ตกคำว่าได้ลงมือปล้ำบ่เป็นสวนให้เป็นไส่ คับบ่ได้ปลุกข้าวคงสิได้ปลุกมัน เป็นต้น
 และบทกลอนฅญาอีสานมีความสำคัญหลายอย่าง คือเป็นวิธีถ่ายทอดความรู้สึกที่ดีงามไปยังผู้ฟัง
 เป็นวิธีในการอบรมสั่งสอน ประชาชนทั่วไป เป็นวิธีโน้มน้าวจิตใจ ของคนให้ทำดี เป็นมรดก
 อีสานทางภาษา เป็นการบันทึกสภาพทางสังคม และ เป็นสิ่งที่สร้างความเบิกบานใจให้แก่ผู้ฟัง
 และผู้พูด การใช้โวหารเปรียบเทียบทำให้เกิดภาพพจน์ ชัดเจน ให้เกิดความไพเราะ สนุกสนาน
 และประทับใจแก่ผู้ฟังตลอดไป

